

Ronja Tapola

LAPSEN JA SOSIAALITYÖNTEKIJÄN KOHTAAMINEN – LAPSEN OSALLISUUTEEN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT

Kirjallisuuskatsaus

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Kandidaatintutkielma

Huhtikuu 2021

TIIVISTELMÄ

Ronja Tapola: Lapsen ja sosiaalityöntekijän kohtaaminen – lapsen osallisuuteen vaikuttavat tekijät
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkinto-ohjelma
Huhtikuu 2021

Lasten kohtaaminen on lastensuojelun sosiaalityöntekijälle tärkeä osa jokapäiväistä työtä. Lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen kohtaamisen onnistumisella on keskeinen rooli lapsen osallisuuden toteutumisessa. Lapsen osallisuus lastensuojelussa on ajankohtainen aihe, sillä se koskettaa merkittävästi käytännön työn tekemistä ja työssä onnistumista.

Tässä kandidaatintutkielmassa aiheena on lapsen osallisuuden toteutuminen lastensuojelussa. Tarkoituksena on selvittää lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttavia tekijöitä lapsen ja sosiaalityöntekijän välisessä kohtaamisessa. Tutkielman teoreettisena viitekehyksenä toimii lapsen osallisuus sekä lapsilähtöisyys ja lapsen kohtaaminen. Tutkielma on toteutettu laadullisena review-tutkimuksena eli kirjallisuuskatsauksena, jossa tarkastellaan kahtatoista kansainvälistä sosiaalityöhön ja lapsen osallisuuteen liittyvää tieteellistä tutkimusartikkelia. Tutkielman analyysimenetelmänä käytetään teemoittelua, jonka avulla aineistosta on poimittu tutkimuskysymyksen kannalta olennaisia teemoja eli aihepiirejä.

Tutkielman tuloksissa lapsen osallisuuden toteutumista tarkastellaan sekä lapsen että sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Aineistona toimivien artikkeleiden perusteella lapset ja sosiaalityöntekijät pitivät lapsen osallisuutta tärkeänä asiana, mutta käsitykset sen sisällöstä, merkityksestä ja laajuudesta vaihtelivat. Aineiston mukaan lapset kokivat, että osallisuuden toteutumiseen vaikuttavat tiedon saanti, ymmärrys, kuulluksi tuleminen ja yhteys omaan sosiaalityöntekijään. Näiden toteutuminen ei kuitenkaan ollut itsestäänselvyys, sillä lasten kokemukset vaihtelivat. Lapset toivoivat sosiaalityöntekijöiltä läsnäoloa, kuuntelua, yhteistä tekemistä, empatiaa ja tunnetilojen ja eleiden tarkkailua sekä huomiointia. Näiden nähtiin edistävän luottamuksen syntymistä ja sitä kautta osallisuuden toteutumista. Aineiston perusteella sosiaalityöntekijöiden käsitykset lapsen osallisuudesta ja sen toteuttamisen tavoista vaihtelivat eli yhtenevä käsitys lapsen osallisuudesta puuttui. Sosiaalityöntekijät kertoivat osallisuuteen vaikuttavista tekijöistä, joihin kuului tarve suojella lasta, lapsen ikä, tapaamisen kesto ja toteutus sekä sosiaalityöntekijän omat ominaisuudet kuten tiedot ja taidot lapsen kohtaamisesta. Lapsen osallisuuden toteutumiseen nähtiin vaikuttavan myös sosiaalityöntekijän kykyä käyttää erilaisia työvälineitä kuten leikkejä ja pelejä osana lapsen kohtaamista.

Johtopäätöksenä tutkielman tuloksista voidaan todeta osallisuuden olevan kompleksinen ja tulkinnanvarainen ilmiö. Sekä lapsella että sosiaalityöntekijällä on vaikutusta lapsen osallisuuden toteutumiseen lapsen ja sosiaalityöntekijän välisessä kohtaamisessa. Lapsi voi edistää osallisuuden toteutumista oman osallistumisensa kautta ja sosiaalityöntekijä voi puolestaan edistää lapsen osallisuutta luomalla mahdollisuuden lapsen osallisuuden toteutumiselle.

Avainsanat: osallisuus, lastensuojelu, kohtaaminen, lapsilähtöisyys, lapsi, sosiaalityöntekijä

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

Sisällysluettelo.....	3
1.Johdanto.....	4
2.Teoriatausta	5
2.1 Lapsen osallisuus	5
2.1.1 Osallisuus käsitteenä	5
2.1.2 Osallisuuden oikeudellinen perusta	7
2.1.3 Lapsen osallisuus lastensuojelun käytännössä.....	9
2.2 Lapsi keskiössä.....	11
2.2.1 Lapsilähtöisyys ja lapsen kohtaaminen	11
2.2.2 Valtasuhde.....	12
3.Tutkimuksen toteuttaminen	13
3.1 Tutkielman tavoite ja tutkimuskysymys	13
3.2 Kirjallisuuskatsaus tutkimusmenetelmänä.....	14
3.3 Aineiston keruu, valintakriteerit ja kuvaus.....	15
4. Lapsen osallisuus lastensuojelun kohtaamisissa	17
4.1 Osallisuus lapsen näkökulmasta.....	18
4.1.1 Lapsen tieto ja ymmärrys	18
4.1.2 Lapsen kuulluksi tuleminen	19
4.1.3 Lapsen yhteys sosiaalityöntekijään	20
4.1.4 Luottamussuhde tukemassa osallisuutta – lasten toiveita kohtaamiselle.....	21
4.2 Osallisuus sosiaalityöntekijän näkökulmasta	23
4.2.1 Osallisuus sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä	23
4.2.2 Osallisuuden toteutumiseen vaikuttavia tekijöitä	24
4.2.3 Työvälineet osallisuutta tukemassa	27
5.Johtopäätökset.....	29
Lähdeluettelo	33
Liite 1. Aineisto	36
Liite 2. Tutkielmaan valitut artikkelit.....	38

1.Johdanto

Tarkastelen kandidaatintutkielmassani lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttavia tekijöitä lapsen ja sosiaalityöntekijän välisessä kohtaamisessa. Hännisen ja Poikelan (2016, 164) mukaan sosiaalityön asiakaskohtaamisessa ”tavoitteena on asiakkaan empaattinen, läsnä oleva, tunteet huomioon ottava ja arvostava kohtaaminen, jossa rakennetaan yhdessä asiakkaan kanssa ymmärrystä asiakkaan avuntarpeesta ja mahdollisista ratkaisuista”. Kokemus kohtaamisen laadusta vaikuttaa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisen suhteen rakentumiseen (Jokinen 2016, 138).

Mielenkiintoni aiheeseen on herännyt opintojeni aikana, sillä opinnoissani on korostettu asiakkaan osallisuuden kokemuksen tärkeyttä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisessä kohtaamisessa. Kiinnostukseni asiakkaan osallisuuden edistämiseen kasvoi entisestään suorittaessani opintoihini kuuluvaa yhdeksän viikon mittaista käytännön opetusjaksoa. Suoritin käytännön opetusjaksoni lastensuojelussa ja siellä minua alkoi kiinnostaa lapsen ja sosiaalityöntekijän välinen kohtaaminen ja vuorovaikutus erityisesti lapsen osallisuuden näkökulmasta. Jakson aikana ymmärsin, miten tärkeitä asioita onnistunut kohtaaminen ja lapsen osallisuus oikeasti ovat. Käytännön opetusjaksolta mieleeni jäi erityisesti lapsen kohtaamisen vahva oikeudellinen perusta ja onnistuneen kohtaamisen tavoittelun keskeinen rooli lastensuojelua toteuttaessa.

Lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttavat tekijät lapsen ja sosiaalityöntekijän välisessä kohtaamisessa on ajankohtainen aihe ja sen merkitys sosiaalityölle on tärkeä. Lasten kohtaaminen on lastensuojelun sosiaalityöntekijälle osa jokapäiväistä työtä ja koskettaa näin merkittävästi käytännön työn tekemistä. Huomasin käytännön opetukseni aikana sen, että lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen kohtaamisen onnistuminen on keskeisessä roolissa lapsen tilanteen selvittämisen onnistumisessa ja lapsen kokemuksen muodostumisessa. Se, millainen kokemus lapselle sosiaalityöntekijän tapaamisesta jää, voi vaikuttaa merkittävästi lapsen kokemukseen hyväksytyksi tulemisesta ja näin vaikuttaa lapsen kokemukseen omista vaikutusmahdollisuuksistaan (Nivala 2010, 25). Ajattelen, että onnistuneen sosiaalityöntekijän kohtaamisen kokemuksen ja osallisuuden tunteen saaminen lapselle vaatii sosiaalityöntekijältä tietoa ja osaamista, jotka syntyvät tutkimusten kautta. Koska lapsen ja sosiaalityöntekijän

välisen kohtaamisen vaikutus lapsen osallisuuteen on aina ajankohtainen aihe, on sen tutkimisen merkitys lastensuojelulle ja koko sosiaalityölle erittäin tärkeää.

Aloitan tutkielmani teoriataustan tarkastelulla. Tutkielmani teoriatausta käsittelee lapsen osallisuutta sekä lapsilähtöisyyttä ja lapsen kohtaamista. Teoriataustan käsittelyn jälkeen kerron tutkielmani toteuttamisesta esittelemällä tutkielmani tavoitteen ja tutkimuskysymyksen sekä analyysimenetelmän. Kerron myös aineiston keruusta ja valintakriteereistä sekä esittelen tutkielmaani valitsemani aineiston. Tulosluvussa esittelen tutkimuskysymykseni kannalta keskeiset tutkimustulokseni ja lopuksi kerron tutkielmani merkittävimmistä johtopäätöksistä sekä pohdin mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2. Teoriatausta

2.1 Lapsen osallisuus

2.1.1 Osallisuus käsitteenä

”Lapsen osallisuudessa on kyse siitä, miten lapsi itse voi olla mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa työtä, jota hänen etunsa turvaamiseksi tehdään. Laajasti ymmärrettynä osallisuus on yhteisöön liittymistä, yhteisöön kuulumista ja siihen vaikuttamista.”
(Hotari ym. 2013, 149.)

Aloitan lapsen osallisuuden tarkastelun määrittelemällä osallisuuden käsitteen, sillä näen sen keskeisenä lähtökohtana lapsen osallisuuden ymmärtämiselle lastensuojelun toimintaympäristössä. Osallisuuden käsitettä tarkasteltaessa mukaan astuu myös osallistumisen käsite, sillä osallisuuden ja osallistumisen käsitteet kietoutuvat toisiinsa. Osallisuus on osallistumista laajempi käsite, sillä osallistuminen on vain yksi osa osallisuutta (Nivala 2010, 22). Osallistuminen voidaan siis nähdä yhtenä väylänä osallisuuden kokemiseen (THL 2019). Tarkastelen seuraavaksi osallisuutta jakamalla osallisuuden käsitteen kolmeen osaan, jotka ovat osallisuus omassa elämässä, osallisuus yhteisöön kuulumisena ja osallisuus yhteisöön vaikuttamisena. Tarkastelen osallisuuden merkityksiä lapsen näkökulman esiin tuovien esimerkkien kautta, koska ajattelen lapsen näkökulman esiin tuomisen olevan tutkielmani kannalta merkityksellisintä.

Osallisuuteen omassa elämässä kuuluu mahdollisuus elää omanlaista elämää sekä valita itse toiminta ja palvelut, joihin haluaa osallistua. Tämän toteuttamiseksi yksilöllä on oltava päätösvaltaa omaa elämäänsä koskeviin asioihin sekä mahdollisuus toteuttaa itseään. (Isola ym. 2017, 5.) Lapsen osallisuus omassa asiassa toteutuu, kun lapsella on mahdollisuus kertoa oma mielipiteensä ja tulla kuulluksi. Tärkeää mielipiteen kertomisen lisäksi on se, että lapsen mielipide otetaan huomioon, sillä se vaikuttaa lapselle syntyvään kokemukseen kuulluksi tulemisesta. (Nivala 2010, 19.)

Osallisuus yhteisöön kuulumisena on kokemuksellinen asia. Näin ollen osallisuus toteutuu yksilön kokemuksena yhteisöön kuulumisesta. Yhteisöissä lapsen osallisuutta voidaan tukea luomalla lapselle tunne ja kokemus esimerkiksi turvallisuudesta, hyväksynnästä ja yhteenkuuluvuudesta. (Nivala 2010, 20.) Tärkeää on myös lapsen osallisuus yhteisön voimavaroihin, joita ovat esimerkiksi luottamus, toimeentulo ja palvelut (Isola ym. 2017, 5). Lapsen osallisuus voimavaroihin tarkoittaa sitä, että yhteisön voimavaroja käytetään lapsen tarpeista huolehtimiseen ja niiden täyttämiseen. Yhteiskunnallista osallisuutta puolestaan voidaan edistää ehkäisemällä osallisuuden vastakäsitettä eli syrjäytymistä. Kokemus yhteiskuntaan kuulumisesta rakentuu esimerkiksi koulutuksen, työelämän ja sosiaalisten verkostojen kautta. Näin ollen esimerkiksi työttömyys voi olla uhka yksilön yhteiskuntaan kuulumisen kokemukselle. Osallisuudella yhteiskunnassa tarkoitetaan ”osallisuutta hyvinvoinnin mahdollisuuksista yhteiskunnan jäsenenä”. (Nivala 2010, 20–21.)

Yhteisöön vaikuttaminen tarkoittaa osallisuutta yhteisön tai yhteiskunnan päätöksenteossa (Nivala 2010, 20). THL:n (2019) mukaan ”Mahdollisuus vaikuttaa omaa elämää koskeviin asioihin on olennainen osa yhteiskunnallista osallistumista ja kiinnittymistä yhteisöön”. Yhteisöön vaikuttaessa lapsella on siis mahdollisuus vaikuttaa yhteisöä koskeviin asioihin. Tällaisen osallisuuden edistäminen on hyvin erilaista riippuen toimintaympäristöstä. Esimerkiksi kotona tai koulussa lapsen osallisuutta vaikutusmahdollisuuksiin ja päätöksentekoon voidaan tukea kuuntelemalla, huomioimalla ja kunnioittamalla lapsen mielipiteitä. Lapsen vaikutusmahdollisuuksia voidaan edistää myös rakenteiden tasolla luomalla esimerkiksi oppilaskuntatoiminnan kaltaisia rakenteita, jotka tukevat lasten osallisuutta päätöksenteossa. (Nivala 2010, 19–20.) Myös lapsiparlamentit ovat esimerkki väylistä, jotka tarjoavat lapsille mahdollisuuden osallistua. Lapsiparlamentit mahdollistavat lapsille omien näkemysten ja kokemusten esiin tuomisen sekä tarjoavat mahdollisuuden vaikuttaa kunnallisiin palveluihin. Lasten osallistuminen ei rajoitu koskemaan ainoastaan yksittäisen lapsen

näkemyksiä, vaan kyse on enemmänkin sukupolvia yhdistävästä vastavuoroisuudesta. Kyse on myös siitä, että lasten mielipiteitä ja kokemuksia kunnioitetaan ja otetaan huomioon. (Kiili 2011, 167–195.)

2.1.2 Osallisuuden oikeudellinen perusta

Suomessa lapsen osallisuudella on vahva juridinen pohja, mikä kertoo asian tärkeydestä ja velvoittavuudesta. Perustuslaki (731/1999), lastensuojelulaki (417/2007), sosiaalihuoltolaki (1301/2014) ja YK:n lapsen oikeuksien sopimus (1989) ovat keskeisessä roolissa rakentamassa lapsen osallisuuden oikeudellista perustaa. Oikeudellista perustaa tarkastellessani keskityn erityisesti YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen, sillä se on vaikuttanut merkittävästi lainsäädäntöön Suomessa ja ympäri maailmaa.

Perustuslaissa (731/1999, 6 §) linjataan, että lapsia tulee kohdella tasa-arvoisesti ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lastensuojelulaissa (417/2007, 4 §) kerrotaan lastensuojelun keskeisistä periaatteista, joihin kuuluu lapsen mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa omissa asioissaan. Lastensuojelulaki (417/2007, 20 §) turvaa lapsen osallisuuden lastensuojelussa: ”Lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. - - Kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain (434/2003) 34 §:n mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa.” Myös sosiaalihuoltolaki (1301/2014, 5 §) takaa lapsen oikeuksien toteutumista linjaamalla esimerkiksi lapsen edusta: ”Kaikissa sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat lasta, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.”

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus on lapsen oikeuksien kannalta tärkein kansainvälinen sopimus. Lapsen oikeuksien sopimus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa vuonna 1989 ja kansainvälisesti se astui voimaan vuonna 1990. Suomessa sopimus on ollut voimassa lain tasoisena vuodesta 1991 lähtien. (Hakalehto 2016, 35–36.) YK:n lapsen oikeuksien sopimus on maailman laajimmin voimaansaatettu ihmisoikeussopimus ja on siksi lapsen oikeuksien kannalta erittäin merkittävä (Lapsenoikeudet.fi). Sopimuksen ratifioineet valtiot ovat sitoutuneet siihen, että niiden lainsäädäntö ja toiminta vastaavat sopimusmääräyksiä. Lapsen oikeuksien sopimuksen tarkoituksena on taata jokaiselle lapselle ihmisoikeudet. Lapsen oikeuksien sopimuksen seurauksena lapsen hyvinvoinnista on tullut vahvasti oikeudellinen asia,

jonka turvaaminen on huoltajien ja viime kädessä viranomaisten vastuulla. Näin ollen viime kädessä vastuu lapsen oikeuksien toteutumisesta on yhteiskunnalla. (Hakalehto 2016, 36–37.)

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsi on yksilö, jolla on täysimääräinen oikeus ihmisoikeuksiin. Lapsen oikeuksien sopimus ”korostaa lapsen itsenäistä asemaa oikeuksien haltijana, lapsen näkemysten tärkeyttä ja lapsen vähitellen kasvavaa itsemääräämisoikeutta”. Sopimuksessa lapselle turvataan perusoikeuksien lisäksi oikeuksia, jotka liittyvät laajemmin lapseen ihmisyksilönä. Tällaisia laajempia oikeuksia ovat esimerkiksi sananvapaus, uskonnonvapaus, oikeus yksityisyyteen sekä oikeus kieleen ja kulttuuriin. Sopimuksen mukaan lapsilla on myös oikeus lepoon ja leikkiin sekä oikeus suojeluun huonolta kohtelulta, jotka ovat erityisiä, vain lapsia koskevia oikeuksia. (Hakalehto 2016, 36.) YK:n lapsen oikeuksien sopimus turvaa lapsen osallisuutta takaamalla lapselle oikeuden ilmaista näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa ja velvoittamalla ottamaan lapsen näkemyksen huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Sopimuksen mukaan lapsella on oikeus ilmaista omia mielipiteitään vapaasti lapsen valitsemassa muodossa. (LOS 1989, 12 & 13 artiklat.) Lapsen oikeuksien sopimuksen keskeisiä periaatteita ovat lapsen etu, lasten yhdenvertaisuus, lasten oikeus elämään ja kehitykseen, lasten oikeus erityiseen suojeluun ja huolenpitoon sekä lasten oikeus osallisuuteen (Hakalehto-Wainio 2011, 515–523).

Lapsen oikeuksien sopimus voidaan jakaa kolmeen osaan, jotka ovat oikeus osuuteen yhteiskunnan voimavaroista (provision), oikeus suojeluun (protection) ja oikeus osallistumiseen (participation). Tämä jako tunnetaan nimellä kolmen ”p”-n jaottelu. (Nivala 2010, 21.) Oikeus osuuteen yhteiskunnan voimavaroista sisältää lapsen oikeuden perustarpeiden tyydytykseen eli esimerkiksi oikeuden ruokaan, terveydenhoitoon, koulutukseen, vapaa-ajan viettoon ja leikkiin. Suojeluun kuuluu lapsen suojeleminen kaikenlaiselta hyväksikäytöltä, väkivallalta ja vahingolliselta toiminnalta. Lapsen oikeus osallisuuteen sisältää lapsen oikeuden tulla kuulluksi omaa elämäänsä koskevassa päätöksenteossa. (Hammarberg 1990, 100.)

Yksi lapsioikeuden haasteista on kuitenkin tasapainon etsiminen lasten autonomian ja lasten riippuvaisuuden ja suojelun tarpeen välillä (Hakalehto-Wainio 2011, 513). Lapsen osallisuus- ja oikeuksien rinnalla kulkee lapsen oikeus suojeluun, joka voi tietyissä tilanteissa olla vahvempi kuin lapsen oikeus osallistua (Hakalehto 2016, 47). Lapsen oikeutta osallistua voidaan rajoittaa tilanteissa, joissa osallistuminen voisi vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä (Toivonen & Pollari 2018, 75). Lapsen oikeuksien sopimuksen lähtökohtana on kuitenkin se,

että ”lapselle riskialttiissakin tilanteissa lapsen osallisuuden rajoittamisen sijaan on pohdittava, kuinka osallisuus voidaan toteuttaa lasta samalla suojaten” (Hakalehto 2016, 47). Jos lapsen oikeutta osallistua päätetään rajoittaa, on rajoitus perusteltava lapsen oikeuksien sopimuksen näkökulmasta hyväksyttävällä ja konkreettisella tavalla sen sijaan, että vedottaisiin epämääräisesti lapsen etuun (Hakalehto 2016, 47). Kaiken kaikkiaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen merkitys lastensuojelun toteuttamiselle ja koko lapsen elämän sekä hyvinvoinnin turvaamiselle on siis äärimmäisen tärkeä ja keskeinen.

2.1.3 Lapsen osallisuus lastensuojelun käytännössä

”Onnistuneimmillaan osallisuus on jatkuvaa ja luonnollista vuorovaikutusta lapsen ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän välillä yksittäisten ja irrallisten kuulemistilaisuuksien sijaan” (Toivonen & Pollari 2018, 76).

Lastensuojelun yksi peruslähtökohdista on lapsen oikeus osallisuuteen omaa elämäänsä koskevassa päätöksenteossa (Toivonen & Pollari 2018, 73). Kuten osallisuuden käsitettä määrittellessäni kerroin, osallisuus voidaan jakaa osallisuuteen omassa elämässä, osallisuuteen yhteisöön kuulumisessa ja osallisuuteen yhteisöön vaikuttamisessa. Tämä jako voidaan liittää myös lapsen osallisuuteen lastensuojelussa, sillä osallisuus on lastensuojelussa läsnä lapsen osallisuutena omassa asiassa sekä lapsen osallisuutena yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Lapsen osallisuus omassa asiassa tulee turvata lastensuojelun toimintaprosesseissa selvittämällä ja kuulemalla lapsen mielipide. (Nivala 2010, 25.) Lapsen osallisuuden toteutumiseen lastensuojelussa kuuluu lapsen kokemus kuulluksi tulemisesta ja lapsen kuulluksi tulemisen kokemus vaatii tunteen siitä, että oma mielipide on otettu huomioon. Osallisuuden toteutuminen vaatii aikuiselta lapsen kunnioittamista ja lasta arvostavan ilmapiirin luomista. (Nivala 2010, 19.) Tilanteessa, jossa lastensuojelun työntekijä edistää lapsen osallisuutta kuuntelemalla lasta, voi työntekijä luoda lapselle tärkeän kokemuksen hyväksytyksi tulemisesta ja siitä, että lapsi voi itse vaikuttaa omaan elämäänsä. Tällaisilla positiivisilla kokemuksilla voi olla merkitystä lapsen tunteeseen omasta toimintakyvystään myös tulevaisuudessa. Lapsen osallisuutta yhteisöissä ja yhteiskunnassa tuetaan lastensuojelussa edistämällä lapsen turvallisuutta ja varmistamalla lapsen huolenpito. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lastensuojelussa lapsen osallisuutta yhteisöön tuetaan sijaishuollon kautta tilanteissa, joissa lapsen turvallisuus kotona vaarantuu. (Nivala 2010, 24–25.)

Lapsen osallisuus oikeudet voidaan jakaa konkreettiseen osallistumiseen ja lapsen tosiasialliseen kokemukseen osallisuudesta. Lapsen oikeus osallistua tarkoittaa lapsen konkreettisia mahdollisuuksia vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon. Poikkeuksellisissa tilanteissa lapsen oikeutta osallistua voidaan kuitenkin rajoittaa. Lain mukaan lasta voidaan rajoittaa tilanteissa, joissa ”osallistuminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai olisi muutoin ilmeisen tarpeeton”. (Toivonen & Pollari 2018, 75.) Rajoitukset tulee aina harkita huolellisesti ja niistä on tehtävä päätös, joka tulee perustella. Lasta tulee suojella vain silloin, kun tarvetta oikeasti on. (Toivonen & Pollari 2018, 75.) Lapsen osallisuuteen kuuluu myös oikeus olla osallistumatta, mikä tarkoittaa esimerkiksi sitä, ettei lapsen ole pakko kertoa omaa mielipidettään lastensuojeluasioissa (Toivonen & Pollari 2018, 76; Hakalehto 2016, 48). Lapsella on oikeus kieltäytyä ilmaisemasta mielipidettään ilman, että sillä on lapselle kielteisiä seurauksia (Toivonen & Pollari 2018, 76). Lapsen mielipiteiden tulee lähteä lapsesta itsestään eikä sosiaalityöntekijä saa painostaa lasta osallistumaan tai olemaan osallistumatta (Toivonen & Pollari 2018, 76; Hakalehto 2016, 48). Lastensuojelussa lapsi voi myös tarvita sosiaalityöntekijältä apua osallistumiseen, sillä lapsi ei välttämättä ole tietoinen oikeudestaan osallistua. Lapsen osallisuus ei kuitenkaan rajoitu vain konkreettiseen osallistumiseen. Laajemmin ajateltuna lapsen osallisuudessa on kyse ”lapsen tunnepohjaisesta kokemuksesta, että hän on mukana ja voi vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin asioihin”. (Toivonen & Pollari 2018, 76.)

Osallisuus oikeuksilla on kolme perustehtävää oikeudellisesta näkökulmasta tarkasteltuna. Ensimmäinen osallisuus oikeuksien tehtävä on toteuttaa lapsen muodollista oikeutta osallistua. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lastensuojelussa lapsen mielipide selvitetään riippumatta siitä, millaisen kokemuksen se lapsessa synnyttää tai millaista tietoa se tuottaa päätöksenteon avuksi. Toinen osallisuus oikeuksien tehtävä liittyy viranomaisen eli esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijän toiminnan reiluuteen ja oikeudenmukaisuuteen. Tehtävänä on saada lapselle kokemus siitä, että häntä on kohdeltu reilusti ja oikeudenmukaisesti. Tässä tehtävässä osallisuus nousee keskiöön, sillä osallisuus on yksi keskeinen edellytys sille, että lapsi voi kokea toiminnan oikeudenmukaiseksi ja ymmärtää, mitä hänelle tapahtuu ja ymmärtää, mitkä syyt ovat johtaneet tapahtumiin. (Toivonen & Pollari 2018, 77.) Toivonen ja Pollari (2018, 77) puhuvat laadullisesti hyvin toteutetusta osallisuudesta, jonka keskeisiä elementtejä ovat aika, luottamus ja riittävä tieto. Laadullisesti hyvin toteutettu osallisuus on tärkeää siksi, että se lisää oikeudenmukaisuuden kokemuksia verrattuna pelkkään muodolliseen osallistumiseen, jossa kuullaan vain kuulemisen vuoksi. Kolmas osallisuus oikeuksien tehtävä on tiedon tuottaminen

lastensuojelun päätöksentekoon ja toimintaan. Tämänkin tehtävän toteutumista edistää laadullisesti hyvin tuotettu osallisuus, sillä parhaan mahdollisen informaation saaminen lapselta edistää tilanteeseen sopivaa päätöksentekoa. (Toivonen & Pollari 2018, 77–78.)

2.2 Lapsi keskiössä

2.2.1 Lapsilähtöisyys ja lapsen kohtaaminen

”Lapsilähtöisyys tarkoittaa yleensä lapsen näkemistä itsenäisenä, ainutlaatuisena ja yksilöllisenä persoonana ja sitä, että kunkin ikävaiheen tarpeet ja vaatimukset otetaan huomioon” (Päkkilä 2008, 162).

2000-luvulla suomalaisessa lastensuojelutyössä on alettu kiinnittämään aiempaa enemmän huomiota työskentelyyn lapsen kanssa (Päkkilä 2008, 162). ”- - lastensuojelua on pyritty kehittämään lapsilähtöiseen suuntaan, joka tunnistaa lapsen intressit, toimijuuden ja aseman ja pyrkii lapsen osallisuuden vahvistamiseen” (Hyvärinen & Pösö 2018, 8). Tämä kehitys on johtanut siihen, että lastensuojelutyö on muuttunut entistä lapsilähtöisemmäksi ja lapsen osallisuus lastensuojelussa on lisääntynyt (Päkkilä 2008, 162).

Lapsilähtöisessä lastensuojelussa lapsi otetaan keskiöön muiden perheenjäsenten edelle toisin kuin perhekeskeisessä lastensuojelussa (Hyvärinen & Pösö 2018, 8). Lapsilähtöisessä työtavassa lapsen tarpeet ja toiveet ohjaavat työtä. Lapsilähtöinen työtapa on luonteeltaan systemaattista ja arvioivaa, jolloin lastensuojelun laatuun, avoimuuteen ja palveluiden oikein kohdentumiseen vaikuttaminen on helpompaa. Lapsilähtöisyys edistää ”sosiaalityöntekijän roolia lapsen työntekijänä, rinnalla kulkijana ja arjen asiantuntijana”. (Päkkilä 2008, 162.) Lapsen kohtaaminen on yksi lapsilähtöisen lastensuojelun peruselementeistä (Hyvärinen & Pösö 2018, 8). Jotta lapsen voi kohdata tasavertaisesti, täytyy lapsen kanssa työskentelevän siirtyä tietäjän roolista oppijan rooliin. Oppijan rooliin siirtyminen vaatii työntekijältä lapsen aaltopituudelle virittäytymistä sekä luottamuksen ja turvallisen kertomisentilan rakentamista. Lapsilähtöisyys edesauttaa lapsia saamaan oman kokemuksensa paremmin kuuluviin. Kuten lapsen osallisuuden, myös lapsilähtöisyyden perusta on vahvasti juridinen. Lastensuojelulaki (417/2007) ja YK:n lapsenoikeuksien sopimus (1989) korostavat lapsen oikeutta päärooliin lastensuojelun toimintaympäristössä. (Välivaara 2006, 1–2.)

Välivaara (2006, 2) listaa 10 periaatetta, jotka kuuluvat lapsilähtöiseen työskentelyyn lastensuojelussa (Taulukko 1.).

Taulukko 1. Lapsilähtöisen työskentelyn 10 periaatetta lastensuojelussa (Välivaara 2006, 2).

1. Lapsi työskentelyn lähtökohtana: Tapaamista ohjaa lapsen halukkuus osallistua ja lapsen toivomat teemat. Työskentelyssä otetaan huomioon lapsen kehitystaso ja yksilöllisyys. Lapsella on myös oikeus olla osallistumatta.
2. Työntekijän kyky itsereflektioon: Työntekijän tulisi kyetä arvioimaan ja kehittämään omaa työskentelyään lapsen kanssa.
3. Työskentelyn eettisyys: Eettisyys sisältää esimerkiksi lapsen oikeuden tietoon, työskentelyn mielekkyyteen ja turvallisuuteen.
4. Työskentelyn suunnitelmallisuus: Lapsen kanssa työskentely vaatii struktuuria, joka joustaa tarvittaessa tilanteen mukaan. Lapselle kuuluu oikeus määritellä omia tavoitteita työskentelylle.
5. Konstruktiivisuus: Arvostetaan lasta tasa-arvoisena toimijana.
6. Voimavaralähtöisyys: Tuetaan lasta löytämään omat voimavarat itsestään ja ympäristöstään.
7. Dialogisuus: Rakennetaan yhteistä ymmärrystä lapsen kanssa. Dialogin seurauksena voi syntyä uudenlaisia oivalluksia ja ymmärrystä.
8. Kontekstitietoisuus: Lapsi on osa perhettä ja kulttuuria. Lapsen kanssa työskentelyyn kuuluu vanhempien ja muiden lasten läheisten kanssa työskentely ja yhteistyö.
9. Tilannesidonnaisuus: Lapsen tapaan kertoa vaikuttaa tilannetekijät. Työntekijä voi tukea lasta työskentelyyn lapsen kehitystason mukaisten menetelmien ja välineiden avulla.
10. Dokumentointi: Kirjataan lapsen tuottama tieto sellaisenaan ilman aikuisen tulkintaa.

2.2.2 Valtasuhte

Lastensuojelussa lasten kohtaaminen on keskeinen osa työtä (Hyvärinen & Pösö 2018, 16). Lapsen ja aikuisen kohtaamiseen liittyy kuitenkin lapsen ja aikuisen välinen valtaero, jonka takia lapsi ja aikuinen eivät ole tasa-arvoisia yhteiskunnallisissa käytännöissä. Aikuisen näkökulmasta tarkasteltuna lapsi on kasvatuksen, suojelun ja huolenpidon kohde. Näiden

tehtävien toteuttaminen edellyttää aikuisen määräävää asemaa suhteessa lapseen. (Alasuutari 2005, 152.)

Alasuutari (2005, 152–153) puhuu lapsen ja aikuisen välisen valtaeron merkityksestä lapsen haastattelussa. Haastattelussa lapsen ja aikuisen valtaero voi olla sekä myönteinen että kielteinen asia. Myönteisenä asiana valtaero luo aikuiselle oikeuden esittää lapselle kysymyksiä ja odottaa lapselta vastauksia. Kielteisenä asiana valtaero voi heikentää lapsen äänen kuulemista silloin, jos esimerkiksi haastattelija luo valmiiksi kysymykset, joihin odottaa lapselta vastausta. Tällöin lapsi saattaa alkaa pyrkiä oikeiden vastausten antamiseen, minkä seurauksena vastaukset voivat kertoa enemmän siitä, mitä lapsi olettaa haastattelijan haluavan kuulla, kuin siitä, miten lapsi itse kokee asiat. (Alasuutari 2005, 152–153.)

Lastensuojelussa kysymys vallasta on erityisen merkittävä, sillä sosiaalityöntekijän toimintaa ohjaa lainsäädäntö, joka tietyissä tilanteissa velvoittaa heitä toimimaan vastoin lasten ja perheiden toiveita. Perinteisesti asiantuntijatyössä on keskitytty aikuisten väliseen toimintaan, jonka takia valtasuhdetta on pohdittu aikuisasiantuntijan ja aikuisasiakkaan välisen suhteen näkökulmasta. Lapsikeskeisyys vaatii kuitenkin tarkastelemaan valtasuhdetta myös aikuisasiantuntijan ja lapsiasiakkaan näkökulmasta, jolloin suhteeseen syntyy uusi jännite aikuisuuteen ja lapsuuteen liittyvien valta-asemien myötä. (Hyvärinen & Pösö 2018, 17.)

3. Tutkimuksen toteuttaminen

3.1 Tutkielman tavoite ja tutkimuskysymys

Kandidaatintutkielmassani tarkastelen lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttavia tekijöitä lapsen ja sosiaalityöntekijän välisessä kohtaamisessa. Olen kiinnostunut lapsen ja sosiaalityöntekijän kohtaamisessa lapsen osallisuutta edistävästä sekä heikentävistä tekijöistä. Tutkielmani tavoitteena on tuoda aikaisempien tutkimusten avulla esiin lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen kohtaamisen vaikutusta lapsen osallisuuden toteutumiseen. Tutkielmassani tutkin siis osallisuutta ilmiönä, joka on vahvassa yhteydessä kohtaamisen onnistumiseen. Kohtaamisella tarkoitan tutkielmassani mitä tahansa lastensuojelun kontekstissa tapahtuvaa tilannetta, jossa lapsi ja sosiaalityöntekijä tapaavat ja ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Näin ollen en ole rajannut lapsen ja sosiaalityöntekijän kohtaamista koskemaan

vain tietynlaisia tapaamista tai vuorovaikutustilanteita. Tutkimuskysymykseni, johon pyrin löytämään vastauksia aikaisemmista tutkimuksista, on:

1. Mitkä tekijät vaikuttavat lapsen osallisuuden toteutumiseen lapsen ja sosiaalityöntekijän välisessä kohtaamisessa?

3.2 Kirjallisuuskatsaus tutkimusmenetelmänä

Kandidaatintutkielmani on laadullinen review-tutkimus eli kirjallisuuskatsaus. Laadullinen tutkimus on empiiristä eli perustuu erilaisiin aineistoihin ja niiden analyysiin. Empiirisuus ei kuitenkaan poissulje teoreettisuutta, mikä näkyy siinä, ettei empiiristä laadullista tutkimusta ole mahdollista tehdä ilman jonkinlaisia teoreettisia kiinnekohtia. (Juhila 2021.) Review-tutkimuksessa luodaan yleiskatsaus, yhteenveto tai tiivistelmä tietyn aihepiirin tutkimuksesta. Laadulliseen review-tutkimukseen kuuluu olennaisesti aikaisemmassa kirjallisuusaineistossa esiintyvien teorioiden, havaintojen, tulkintojen ja johtopäätösten ei-numeerinen analyysi ja synteesi. (Kallio 2006, 18–19.) Näin ollen tutkielmani aineistona toimivat aikaisemmat tieteelliset tutkimukset.

Review- tutkimukselle on ominaista prosessin syklimäinen luonne. Näin ollen tutkija voi palata prosessin aikana tutkimuksen aikaisempiin vaiheisiin ja muuttaa niitä. Aineiston kokoaminen jatkuu siis aktiivisena läpi koko tutkimusprosessin ajan. Review-tutkimuksen toteuttaminen voidaan jakaa viiteen vaiheeseen, jotka ovat tutkimusongelman määrittelemine, aineiston kokoaminen, aineiston analyysi, aineiston synteesi ja argumentaation rakentaminen. Onnistuakseen review-tutkimus vaatii näiden vaiheiden onnistunutta toteutusta ja toistensa kanssa linjassa olemista. (Kallio 2006, 23–24.)

Tutkielmani analyysimenetelmänä käytän teemoittelua. Teemoittelun avulla aineistosta pyritään nostamaan esiin tutkimusongelman kannalta keskeisiä teemoja eli aihepiirejä. Näin voidaan vertailla sitä, miten tietyt teemat esiintyvät ja ilmenevät aineistossa. (Eskola & Suoranta 1998, 125.) Teemoilla tarkoitetaan siis aineistossa toistuvia asioita (Juhila 2021). Teemoittelu vaatii, että aineistosta löydetään ja erotellaan tutkimusongelman kannalta olennaiset aiheet (Eskola & Suoranta 1998, 125). Juhila (2021) korostaa, että teemoittelussa keskeistä on teemojen syntyminen analyysin tuloksena sen sijaan, että tutkijalla olisi etukäteen mielessään teemat, joiden silmin aineistoa analysoi. Teemoittelu valikoitui tutkielmani analyysimenetelmäksi, sillä aineistooni tutustuessani huomasin, että samat aihepiirit toistuvat tutkimuksesta toiseen.

Teemoittelun avulla pystyin erottelamaan tutkimuksista juuri ne aiheet, jotka olivat keskeisiä tutkimuskysymykseni kannalta. Teemoittelu auttoi jäsentämään lukemiani tutkimuksia ja poimimaan tutkimuksista olennaisia ja toistuvia aiheita, joiden pohjalta tärkeitä kokonaisuuksia oli helpompi ymmärtää.

3.3 Aineiston keruu, valintakriteerit ja kuvaus

Tutkielmani aiheen ja tutkimuskysymyksen muodostaminen jälkeen aloitin sopivan aineiston etsimisen. Aineistonhaun alussa huomasin, että aineistonhaku tulee viemään paljon aikaa ja vaatimaan huolellista aineistoihin paneutumista. Aineistonhakuun käyttämäni tietokannat olivat: Andor, Finna ja ProQuest Social Services Abstracts.

Aluksi aineistonhaku tuntui haastavalle, sillä täsmällisten ja sopivien hakusanojen ja -lausekkeiden keksiminen vaati aikaa ja useita hakuyrityksiä. Tein aineistonhakuja useina päivinä ja vähitellen sopivia tutkimuksia alkoi löytyä. Tutkielmani aineistoa etsiessä käytin erilaisissa muodoissa hakusanoja, kuten: ”lastensuojelu”, ”sosiaalityö”, ”sosiaalityöntekijä”, ”lapsi”, ”osallisuus”, ”vuorovaikutus”, ”kohtaaminen”, ”lapsilähtöisyys” ja ”haastattelu”. Tein aineistonhakuja myös englanniksi, jolloin käytin erilaisissa muodoissa hakusanoja, kuten: ”child protection service”, ”social work”, ”social worker”, ”child”, ”participation”, ”involvement”, ”child welfare”, ”communication”, ”relationship” ja ”interview”. Hakusanoja yhdistelin eri tavoilla käyttämällä sanoja OR ja AND. Yhdistelin hakusanoja erilaisiksi hakulausekkeiksi ja tarkastelin, millaisilla yhdistelmillä löytyi sopivimpia tuloksia. Tutkielmani kannalta sopivimpia aineistoja löysin käyttämällä englanninkielisiä hakusanoja. Erityisesti lausekkeella ”child protection service” AND ”participation” AND ”child” löysin tutkimuskysymykseni kannalta hyödyllisiä aineistoja.

Aluksi hakutuloksia tuli monia satoja, mutta tehtyäni rajoituksia, väheni tulosten määrä huomattavasti. Erityisesti kirjojen pois rajaaminen auttoi, sillä tieteelliset artikkelit tuntuivat hukkuvan suuren kirjallisuusmäärän sekaan. Rajasin hakua myös siten, että artikkelin tuli olla saatavilla verkossa, mikä vähensi hakutulosten määrää. Rajasin hakua koskemaan myös ainoastaan suomen -ja englanninkielisiä artikkeleita, mutta tällä en huomannut suurta muutosta hakutulosten määrään. Muutaman mielenkiintoisen artikkelin kohdalla koin haasteena sen, että ne olivat kirjallisuuskatsauksia alkuperäislähteiden sijaan. Ratkaisin tämän haasteen kuitenkin tutustumalla artikkeleiden lähdeluetteloon, minkä avulla löysin alkuperäislähteet ja pystyin

käyttämään löytämäni tietoa. Rajasin hakua myös artikkelin julkaisuvuoden mukaan ja pyrin löytämään mahdollisimman uusia tutkimuksia.

Aineiston sisäänotto- ja poissulkukriteerit vahvistuivat aineistonhakua tehdessä. Sisäänottokriteereihini kuului, että artikkeli: vastaa tutkimuskysymykseen, on vertaisarvioitu tieteellinen artikkeli, on saatavilla kokonaan verkossa, on julkaistu suomeksi tai englanniksi, on saatavilla ilmaiseksi, on julkaistu vuonna 2000 tai sen jälkeen ja on alkuperäinen lähde (Taulukko 2.).

Taulukko 2. Tutkimuksen aineiston sisäänotto- ja poissulkukriteerit

Sisäänottokriteerit	Poissulkukriteerit
Vastaa tutkimuskysymykseen	Ei vastaa tutkimuskysymykseen
Vertaisarvioitu tieteellinen artikkeli	Tekstit, jotka eivät ole vertaisarvioituja tieteellisiä artikkeleita
Koko teksti saatavilla verkossa	Koko tekstiä ei saatavilla verkossa
Julkaistu suomeksi tai englanniksi	Muu kuin suomen -tai englanninkielinen
Saatavilla ilmaiseksi	Maksullinen
Julkaistu vuonna 2000 tai sen jälkeen	Julkaisut ennen vuotta 2000
Alkuperäinen lähde	Toissijainen lähde

Aloitin aineistonanalyysini lukemalla huolellisesti läpi mahdollisia aineistovaihtoehtojani. Lopulta aineistonhaun ja -analysoinnin tuloksena löysin tutkielmaani sopivan aineiston. Tutkielmani aineisto koostuu 12 kansainvälisestä tieteellisestä tutkimuksesta (Liite 1.), jotka olen kuvannut selkeyden vuoksi tarkemmin tutkielmani lopussa olevassa erillisessä taulukossa (Liite 2.). Tarkoitukseni ei ollut valita tutkielmaani vain kansainvälisiä aineistoja, mutta hyvin pian aineistonhaun jälkeen huomasin, että kansainvälisistä lähteistä löytyi enemmän tutkimuskysymykseeni sopivaa tietoa. Ennen huolellista aineistooni perehtymistä minulla oli mukana myös muutama suomenkielinen artikkeli, mutta lopulta jouduin rajaamaan ne pois niiden aiheeseen sopimattomuuden vuoksi. Aineistoani analysoidessa keskityin tulososoiden ja johtopäätösten tarkasteluun tutkimuksen menetelmien sijaan, sillä ne tukivat tutkimuskysymystäni parhaiten. Yhden tutkielmani valitun artikkelin kohdalla tein

poikkeuksen sisäänottokriteerien noudattamisesta. Otin artikkelin mukaan tutkielmaani, vaikka kyseessä oli kirjallisuuskatsaus aikaisemmista tutkimuksista eli toissijainen lähde.

Aineistoa analysoidessani analyysimenetelmänäni käyttämäni teemoittelun mukaisesti poimin aineistostani alleviivaamalla tutkimuskysymyksen kannalta keskeisiä teemoja, joita aloin ryhmittelemään teemojen mukaan muodostamieni otsikoiden alapuolelle. Keskeisiä aineistostani havaitsemiani teemoja olivat osallisuuden määrittely, osallisuuden tärkeys, osallisuutta edistävät ja osallisuutta heikentävät tekijät sekä osallisuuden kokemukset. Aineistoa analysoidessani huomasin, että artikkelit käsittelivät joko sosiaalityöntekijän tai lapsen näkökulmaa tai molempia, minkä pohjalta päätin, että käsittelen tutkielmassani erikseen näitä molempia näkökulmia. Pohdin myös organisaation ja yhteiskunnan näkökulman tarkasteluun ottamista, mutta rajasin sen lopulta pois, jotta pystyin syventymään paremmin aineistossa vahvemmin esiintyviin näkökulmiin. Haasteena aineistoa analysoidessani koin ajoittain tekstin kääntämisen englannista suomeksi. Vaikka sisältö oli melko helppolukuista, tuntui sen kääntäminen suomeksi haastavalle varsinkin muutamien käsitteiden kohdalla. Osallisuus ja osallistuminen käsitteiden osittainen päällekkäisyys aiheutti haasteita, sillä englannin kielessä niitä molempia voidaan kuvata ”participation” käsitteellä.

4. Lapsen osallisuus lastensuojelun kohtaamisissa

Tässä osiossa käsittelen aineistoni pohjalta esiin nousseita ja muotoilemiani lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttavia teemoja. Aineistoni pohjalta olen jakanut tämän osion kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa käsittelen lapsen osallisuutta lapsen näkökulmasta ja toisessa osassa käsittelen lapsen osallisuutta sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Molemmissa osissa tarkastelen osallisuutta aineistossani esiintyvien yleisimpien osallisuuden toteutumiseen vaikuttavien tekijöiden kautta. Jako näihin osiin tuntui luontevalta, sillä aineistoni käsittelivät joko lapsen- tai sosiaalityöntekijän näkökulmaa lapsen osallisuuteen. Aineistossani toistuiivat tietyt osallisuuteen kuuluvat teemat, joiden pohjalle tarkasteluni rakentuu.

4.1 Osallisuus lapsen näkökulmasta

Aloitan lapsen osallisuuden toteutumisen tarkastelun käsittelemällä osallisuutta lapsen näkökulmasta. Tarkastelen lapsen osallisuutta lapsen tiedon ja ymmärtämisen sekä lapsen kuulluksi tulemisen näkökulmista. Tarkastelen lapsen osallisuutta myös käsittelemällä lapsen yhteyttä sosiaalityöntekijään, jolloin keskeiseksi nousee lapsen ja sosiaalityöntekijän välinen kommunikointi sekä lapsen kontakti sosiaalityöntekijään. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen luottamuksen merkitystä lapsen osallisuuden toteutumislle ottamalla tarkasteluun toiveita, joita lapset ovat asettaneet sosiaalityöntekijän kohtaamiselle.

4.1.1 Lapsen tieto ja ymmärrys

Tutkielmani kansainvälisestä aineistosta esiin nousee selkeästi tiedon rooli lapsen osallisuuden tunteen muodostumisessa. Lastensuojelun asiakkaana olevilla lapsilla tietämys lastensuojelusta, lastensuojelun prosesseista ja lastensuojelun päätöksistä voi olla todella vähäistä (Leeson 2007, 272; Bessell 2011, 499; Husby ym. 2018, 446). Husby ym. (2018, 443–450) haastattelivat tutkimuksessaan lapsia ja selvittivät lasten kokemuksia tapaamisista ammattilaisten kanssa. Tutkimuksessa lasten kokemukset osallisuudesta vaihtelivat ja kokonaisvaikutelmana voidaan todeta, ettei lapsilla ollut tarpeeksi tietoa tarjotuista palveluista. Tämä tietämättömyys näkyi siinä, etteivät lapset osanneet kertoa haastattelijalle tapaamisista tai päätöksentekoprosesseista, joihin olivat osallistuneet. (Emt., 446.) Besselin (2011, 496–501) tutkimus tuo esiin kodin ulkopuolella hoidossa olleiden lasten ja nuorten näkökulmia ja kokemuksia osallisuudesta. Tutkimuksessa tiedon puute nousi esiin siten, että tutkimuksessa nuoret kuvasivat, ettei heillä ollut tarpeeksi tietoa siitä, mitä tapahtui ja miksi päätökset tehtiin. Nuoret kokivat, että heillä oli todella pieni mahdollisuus osallistua mielekkäällä tavalla heidän elämäänsä koskevaan päätöksentekoon. (Emt., 498–500.)

Päätösten tekeminen voi lapsesta tuntua tiedon puutteen vuoksi pelottavalle. Lapsi voi pelätä väärän tai huonon päätöksen tekemistä ja sitä, mitä muut päätöksestä ajattelevat. (Leeson 2007, 272.) Leesonin (2007, 272) tutkimuksessa erään haastatellun lapsen mukaan olisi parempi, että muut tekisivät päätökset hänen puolestaan, sillä lapsi koki, että muut tietävät paremmin, mikä on hänelle parhaaksi. Tutkimuksessa esiin nousi lapsen kokemattomuus ja tietämättömyys

päätösten tekemisestä, sillä haastateltu lapsi koki tarvitsevansa tietoa ja mahdollisuuksia harjoitella eri päätösten seurauksia, jotta tietäisi, mikä olisi hyvä päätös (emt., 272).

Cossarin ym. (2014, 107–108) tutkimuksen mukaan lasten ja nuorten ymmärrys lastensuojeluprosesseista vaihtelee. Ymmärrys lastensuojeluprosesseista voidaan jakaa kolmeen kategoriaan, jotka ovat vähäinen ymmärrys, osittainen ymmärrys ja selkeä ymmärrys. Vähäisen ymmärryksen kategoriaan kuuluvat lapset tiesivät, että heillä on sosiaalityöntekijä ja lapset kertoivat sosiaalityöntekijän käynneistä. Sosiaalityöntekijän rooli oli kuitenkin lapsille epäselvää. Lapset saattoivat tietää, että vanhemmat käyvät tapaamassa sosiaalityöntekijää, mutta eivät tieneet, mistä tapaamisissa oli kyse. Osittaisen ymmärryksen kategoriaan kuuluvat lapset tiesivät jotain lastensuojelun prosesseista. Lapset eivät kuitenkaan tieneet, miksi vanhemmat käyvät tapaamassa sosiaalityöntekijää. Lapset saattoivat olla tietoisia lastensuojelun mahdollisista seurauksista, mutta eivät tieneet, mikä seurauksiin johtaa tai miten seurauksia voisi välttää. Tämän kategorian lapset kertoivat saaneensa tietoa useammin perheenjäseniltään kuin sosiaalityöntekijöiltä. Selkeän ymmärryksen kategoriaan kuuluvat lapset puolestaan pystyivät antamaan tarkan kuvauksen lastensuojelun prosesseista. He kuvasivat tapaamisia ja pystyivät antamaan kuvauksen lastensuojelusuunnitelmasta. Vanhemmilla lapsilla oli nuorempia lapsia todennäköisemmin selkeä ymmärrys lastensuojelusta. (Emt., 107–108.)

4.1.2 Lapsen kuulluksi tuleminen

Aineistoni tutkimuksista esiin nousi lasten kokemuksia kuulluksi tulemisesta. Kuulluksi tuleminen on tärkeä osa osallisuutta (Archard & Skivenes 2009, 397). Husbyn ym. (2018, 446) tutkimuksen mukaan lapsen kuunteleminen ei tarkoita vain sitä, että fyysisesti kuunnellaan, mitä lapsi sanoo. Lapsen kuuntelemisessa on enemmänkin kyse huolellisena kuuntelijana toimimisesta. Ammattilaisten huolellisella kuuntelemisella on yhteys lapsen toiveiden kunnioittamiseen. Eräs tutkimuksessa haastateltu lapsi kertoi, että hyvä suhde ammattilaisen ja hänen välilleen syntyi silloin, kun ammattilainen oli tukenut häntä tulevaisuuden tavoitteiden kehittämisessä. (Emt., 446.) Lapsen osallisuuden toteutuminen voi olla prosessi, joka sisältää useita lapsen tapaamisia ja kuulemisia yhden tapaamisen sijaan. Lapsen tapaaminen ja kuuleminen useasti tukee lapsen näkemysten täysimääräistä huomiointia. (Vis & Thomas 2009, 163–164.) van Bijleved ym. (2015, 137) katsauksessa aikaisempiin tutkimuksiin lapset näkivät osallisuuden tarkoittavan mahdollisuutta ilmaista mielipiteensä heille tärkeissä päätöksissä sosiaalityöntekijöiden valitsemien päätösten sijaan. Lapset halusivat tulla kuulluksi ja tuntea,

että heidät otetaan vakavasti (emt., 137). Lasten tapa ilmaista mielipiteitä voi kuitenkin erota aikuisten tavasta. Leesonin (2007, 273) tutkimuksessa haastateltujen lasten mukaan heille ei ole tarjottu mahdollisuutta ilmaista näkemystään heille ominaisella tavalla, kuten kirjoittamalla tai piirtämällä. Jotta osallisuus toteutuu, on lapsille annettava mahdollisuus ilmaista mielipiteensä ja halunsa (Cossar ym. 2014, 106–107).

Lapsen kuuleminen ei kuitenkaan yksinään takaa lapsen osallisuuden toteutumista (Vis & Thomas 2009, 163–164). Visin & Thomaksen (2009, 163–164) tutkimuksessa käy ilmi, että vaikka lapsi oli ymmärtänyt, mitä tapahtuu ja ilmaissut mielipiteensä, ei osallisuus toteutunut, koska lapsen näkemyksillä ei ollut vaikutusta päätöksentekoon. Besselin (2011, 498) tutkimuksessa nuoret kokivat, että heitä kuultiin harvoin. Nuoret kertoivat, että silloin, kun heitä on kuultu, ei heidän näkemyksiään arvostettu eikä niiden mukaan toimittu (emt., 498). Leesonin (2007, 273) tutkimuksessa lapset kokivat, että heidän odotettiin sopeutuvan tehtyihin päätöksiin passiivisesti. Jotta nuori pystyy ilmaisemaan mielipiteensä ja kertomaan henkilökohtaisista asioistaan, nuori tarvitsee tunteen, että voi luottaa. Vaikka monet nuoret kertoivat osallistuneensa kokouksiin, missä päätöksistä keskusteltiin, kyse oli enemmän pelkästä läsnäolosta kuin osallistumisesta. Jos nuorta ei kuunnella, voi nuorelle tulla tunne, että hänet sivuutetaan tai jätetään huomiotta, mikä voi vaikuttaa vahingollisesti nuoren itsetuntoon. (Bessell 2011, 498–500.) Lapset ja nuoret kokivat itsensä arvostetuksi silloin, kun joku kuunteli, otti huolet vakavasti ja tarjosi todellisia vaihtoehtoja (Leeson 2007, 273; Bessell 2011, 498).

4.1.3 Lapsen yhteys sosiaalityöntekijään

Tutkimusten mukaan lasten kokemukset kommunikoinnista ja kontaktista sosiaalityöntekijöiden kanssa vaihtelivat. Aineistostani esiin nousee lasten kokemuksia vähäisestä kommunikoinnista oman sosiaalityöntekijän kanssa (Leeson 2007, 273; Cossar ym. 2014, 107). Cossar ym. (2014, 107) tutkimuksessa kerrottiin lasten kokemuksia siitä, minkä verran he ovat nähneet omaa sosiaalityöntekijäänsä. Osa lapsista kertoi, että kontakti omaan sosiaalityöntekijään on ollut vähäistä eikä osa lapsista ollut nähnyt omaa sosiaalityöntekijäänsä ollenkaan. Tutkimuksessa käy ilmi, että vanhemmat lapset olivat todennäköisemmin nähneet omaa sosiaalityöntekijäänsä kuin nuoremmat lapset. Tämä ero on huolestuttavaa, sillä nuoremmilla lapsilla on yleensä pienempi ammattilaisten verkosto, jonka puoleen kääntyä. Lapset eivät pitäneet sosiaalityöntekijän etäisyydestä, sillä he tiesivät sosiaalityöntekijällä olevan keskeinen rooli heidän elämäänsä koskevassa päätöksenteossa. (Emt., 107.)

Useat lapset, jotka näkivät sosiaalityöntekijöitä säännöllisesti, kokivat, etteivät voi luottaa heihin. Lapset kokivat paineita siitä, että olivat todisteiden lähteitä ja kysymyksiin vastaaminen saattoi tuntua lapsista kuulustelulta. Osa lapsista kertoi, että heidän täytyy olla varovaisia siinä, mitä kertovat sosiaalityöntekijöille. Tapauksissa, joissa lapsella ei ollut luottamuksellista suhdetta sosiaalityöntekijään, lapsi ei ollut nähnyt sosiaalityöntekijäänsä tai lapsi koki suhteen ristiriitaisena. Tällöin lapsi ei todennäköisesti kuvannut mielekästä osallistumista lastensuojeluprosessiin. (Cossar ym. 2014, 107.) Lasten kuvauksista voidaan päätellä, että sosiaalityöntekijän olisi tärkeää tavata lasta, sillä se vaikuttaa merkittävästi lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen suhteen muodostumiseen. Lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen suhteen toimivuus on keskeistä lapsen osallisuuden kannalta, sillä lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttaa eniten lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen suhteen laatu (emt., 110).

4.1.4 Luottamussuhde tukemassa osallisuutta – lasten toiveita kohtaamiselle

Luottamuksen kehittyminen lapsen ja ammattilaisen välille riippuu siitä, miten ammattilainen lähestyy lasta ja ottaa lapsen kumppanuuteen (Husby ym. 2018, 447–448). Husbyn ym. (2018, 447–448) tutkimuksessa useat lapset korostivat, että ammattilaisen tulisi huomata, milloin lapsella on vaikeaa. Lapset korostivat, että ammattilaisen tulisi tarkkailla lasten eleitä ja kehonkieltä, sillä niiden avulla ammattilainen saa tietoa siitä, millainen olo lapsella on. Vaikeista asioista puhuminen ammattilaisten kanssa nähtiin sekä helpottavana että haastavana asiana. Lapset korostivat, että jos ammattilainen näkee lapsen olevan allapäin, on ammattilaisen tärkeää antaa lapselle aikaa. Lapset myös arvostivat työntekijöitä, jotka ymmärsivät ja osoittivat empatiaa. Kuvaillessaan luottamussuhdetta ammattilaisiin, eräs lapsi mainitsi, että avoimuus ja rehellisyys ovat tärkeitä luottamuksellisen suhteen elementtejä. Lapsi mainitsi myös, että ammattilaiselle puhuminen on helpompaa, jos myös ammattilainen kertoo itsestään. (Emt., 447–448.)

Husbyn ym. (2018, 446) tutkimuksessa kerrottiin lasten kokemuksia siitä, miten ammattilainen voi edistää lapsen osallisuutta. Eräs tutkimuksessa haastateltu lapsi kertoi, että ammattilaisten, kuten sosiaalityöntekijän, läsnäolo tapaamisissa rohkaisee häntä puhumaan vanhempien läsnäolosta huolimatta. Toinen lapsi mainitsi katsekontaktin tärkeyden tapaamisissa ja kertoi, että katsekontakti ammattilaisen kanssa on auttanut häntä puhumaan. Tapaamisissa lapsilla voi olla myös ristiriitaisia tunteita siitä, mitä ammattilaisille voi kertoa, sillä lapset voivat olla

lojaaleja vanhemmilleen. Tällaisessa tilanteessa eräs tutkimuksen lapsi koki, että ammattilaisen nonverbaalinen viestintä rohkaisee häntä kertomaan oman näkemyksensä. (Emt., 446.) Lapset toivoivat, että sosiaalityöntekijä kuuntelee ennen kuin tuomitsee tai tarjoaa neuvoja (Cossar ym. 2014, 106–107). Leesonin (2007, 273) tutkimuksessa eräs haastateltu lapsi kertoi positiivisesta kokemuksestaan, jossa aikuiset olivat tukeneet häntä tärkeän päätöksen tekemisessä. Kun työntekijät pitivät häntä osaavana, tunsivat hän olonsa vahvaksi (emt., 273).

Lapset saattavat kokea sosiaalityöntekijöiden tapaamiset ristiriitaisina ja jopa epämukavina. Eräs Husbyn ym. (2018, 445–446) tutkimuksen lapsi kertoi tapaamisesta, jossa koki, ettei häntä oltu kuunneltu eikä hän ollut saanut näkemyksilleen tukea. Toinen lapsi taas kuvaili tapaamisia liian pitkiksi ja hölynpölyksi. Eräs lapsi puolestaan kuvasi tapaamisten olevan tärkeitä, sillä tapaamisissa kuulee, mitä itsestä puhutaan. Lapselle paikalla oleminen voi olla epämukavaa, mutta samaan aikaan tärkeää, jotta lapsi tietää ja kuulee, mitä itsestä keskustellaan. (Emt., 445–446.) Husbyn ym. (2018, 446) tutkimuksessa osa lapsista toivoi, että ammattilaiset tekisivät tapaamisten aikana jotain heidän kanssaan. Eräs lapsi koki aikuisten kanssa olemisen ilman tekemistä tylsänä ja toinen lapsi totesi, että aikuisten kanssa pelaaminen ja leikkiminen on mukavaa. Lasten näkemyksistä voidaan päätellä, että erilaiset työvälineet voivat olla tärkeässä roolissa edistämässä kommunikointia lapsen ja ammattilaisten välillä. Lelut ja pelit voivat rohkaista lapsia puhumaan kokemuksistaan, ajatuksistaan ja tunteistaan. Työvälineillä nähtiin tutkimuksessa kuitenkin myös haasteita, sillä ne voivat pitää lapsen kiireisenä ja näin poissa keskustelusta, mikä heikentää lapsen osallisuutta. (Emt., 446–447.)

Ilman luottamuksellista suhdetta sosiaalityöntekijän kanssa, osalla lapsista ei ole mahdollisuutta ilmaista mielipiteitään ja tunteitaan. Tällöin lapselle syntyy tunne, ettei hän pysty vaikuttamaan päätöksentekoon. Jos lapsi ei luota sosiaalityöntekijään, sosiaalityöntekijällä on myös heikommät mahdollisuudet tukea lasta. Lapsi voi sosiaalityöntekijän lisäksi saada tietoa myös esimerkiksi vanhemmiltaan. Lapsen ja sosiaalityöntekijän luottamuksellinen suhde voi kuitenkin vaarantua, jos lapsi ei saa tietoa omalta sosiaalityöntekijältä. Auttamalla lasta ymmärtämään ja osallistumaan lastensuojelun prosesseihin, sosiaalityöntekijä voi suojella lasta paremmin. Ammattiohjeet ohjaavat sosiaalityöntekijää ottamaan huomioon lapsen iän ja ymmärryksen, kun mietitään lapsen osallisuutta päätöksentekoon. Lapsen iän ja ymmärryksen huomioon ottaminen on tarpeellista, mutta ei riittävää, kun mietitään lapsen osallisuutta. Kuten nuoret, myös lapset tarvitsevat tietoa lastensuojelun prosesseista ja mahdollisuuden osallistua. (Cossar ym. 2014, 109–110.)

4.2 Osallisuus sosiaalityöntekijän näkökulmasta

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan lapsen osallisuuden toteutumista sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Tarkastelen aluksi sosiaalityöntekijöiden käsityksiä ja tulkintoja lapsen osallisuudesta. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan sosiaalityöntekijöiden esiin nostamia lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttavia tekijöitä ja lopuksi tarkastelen vielä sosiaalityöntekijöiden käyttämien työvälineiden roolia lapsen osallisuuden toteutumisessa.

4.2.1 Osallisuus sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä

Aineistonani toimivien kansainvälisten tutkimusten mukaan sosiaalityöntekijöillä on sekä yhteneviä että eriäviä näkemyksiä lapsen osallisuudesta ja sen sisällöstä. Križin & Skiveneksen (2017, 18) ja van Bijleveldin (2019, 288) tutkimuksissa haastateltujen sosiaalityöntekijöiden mukaan lapsen osallisuuteen kuuluu keskeisesti lapsen kuuleminen ja lapselle asioista kertominen. van Bijleveldin (2019, 288) tutkimuksessa haastatellut sosiaalityöntekijät määrittävät lapsen osallisuuteen kuuluvia tekijöitä, joita ovat lapsen osallistaminen, lapsen ottaminen mukaan lastensuojelun prosesseihin, lapsen mahdollisuus kertoa oma mielipiteensä ja tulla kuulluksi sekä lapseen vakavasti suhtautuminen. Križin & Skiveneksen (2017, 17) tutkimuksessa eräs haastateltu sosiaalityöntekijä ymmärsi lapsen osallisuuteen kuuluvan lapsen kuulemisen ja mielipiteen selvittämisen lisäksi lapsen tapaamisen ja havainnoimisen, lapselle tiedon antamisen sekä lapsen ajatusten huomioon ottamisen esimerkiksi tapaamispaikkaa pohtiessa. Sosiaalityöntekijän mukaan olisi tärkeää osata tunnistaa herkästi tilanteet, jolloin lapsi ei esimerkiksi halua enempää tietoa. Ammattilaisen vastuu oli myös yksi sosiaalityöntekijän esiin nostama huomio. Sosiaalityöntekijän on tärkeää kertoa lapselle selkeästi, ettei lapsi ole vastuussa päätöksistä vaan sosiaalityöntekijä kantaa vastuun. (Emt., 17.)

Tutkimusten mukaan osa sosiaalityöntekijöistä käsitti lapsen osallisuuden kuitenkin todella suppeana asiana ja osallisuudelle annettu painoarvo vaihteli sosiaalityöntekijöiden välillä. Archardin & Skiveneksen (2009, 395–396) tutkimuksen mukaan osa sosiaalityöntekijöistä näki osallisuuden tarkoittavan lapsen mahdollisuutta ilmaista näkemyksensä ja osa puolestaan näki osallisuuden tarkoittavan vain sitä, että lapselle kerrotaan, mitä on päätetty tai mitä tulee tapahtumaan. Vissin & Thomaksen (2009, 160–161) tutkimuksessa osa sosiaalityöntekijöistä kuvaili osallisuuden tarkoittavan lapsen mahdollisuutta ilmaista mielipiteensä, mutta lapsen mielipiteellä ei kuitenkaan nähty välttämättä olevan vaikutusta päätöksentekoon.

Vähäisimmillään osallisuuden kuvattiin tarkoittavan pelkästään lapsen näkemistä (van Bijleveld 2015, 134).

Aineistostani esiin nousi myös sosiaalityöntekijöiden huomio siitä, että osallisuus kuuluu lapsen oikeuksiin (van Bijleveld 2015, 137; van Bijleveld 2019, 288). Lapsen oikeuksien mukaan lapsilla on oikeus sanoa mielipiteensä heitä koskevissa päätöksissä (van Bijleveld 2019, 288). Lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulman lisäksi sosiaalityöntekijät näkivät lapsen osallisuuden toteutumisen olevan tärkeää sosiaalityöntekijän tiedon saamisen näkökulmasta. Sosiaalityöntekijät ajattelivat lapsen kuulemisen liittyvän keskeisesti tiedon keräämiseen (Archard & Skivenes 2009, 397; Križ & Skivenes 2017, 18; van Bijleveld 2019, 289). Križin & Skiveneksen (2017, 18) tutkimuksessa haastatellun sosiaalityöntekijän mukaan lapset tuntevat perheensä ja perheessä vallitsevat suhteet, jolloin lasta kuuntelemalla sosiaalityöntekijä voi saada tietoa siitä, mikä olisi paras tapa edetä. Osallisuus on myös keino saada tietoa lapsen kehitystasosta. Sosiaalityöntekijät kertoivat, että lapsen kanssa puhumalla he voivat saada paremman käsityksen lapsen ymmärryksestä, kehityksestä ja kyvyistä (Vis & Thomas 2009, 163–164).

4.2.2 Osallisuuden toteutumiseen vaikuttavia tekijöitä

Aineistoni tutkimuksissa sosiaalityöntekijät nostivat esiin tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa lapsen osallisuuden toteutumiseen. Näin ollen seuraavaksi tarkastelen tutkimuksista poimimieni suojelemisen, iän, tapaamisen keston ja toteutuksen sekä sosiaalityöntekijän ominaisuuksien vaikutusta lapsen kohtaamiseen ja sitä kautta lapsen osallisuuden toteutumiseen.

Suojeleminen

Lapsen osallisuuden toteutuminen ei aina ole yksinkertaista, sillä siihen vaikuttavat monet tekijät. Lapsen osallisuutta voi joissakin tapauksissa rajoittaa sosiaalityöntekijän halu ja tarve suojella lasta (Leeson 2007, 274; Archard & Skivenes 2009, 396–397; Vis & Thomas 2009, 164; van Bijleveld 2015, 137; Križ & Skivenes 2017, 18–19; Woodman 2018, 479; van Bijleveld 2019, 289). Križin & Skiveneksen (2017, 18) tutkimuksessa sosiaalityöntekijät kertoivat, että lasten osallisuutta voidaan rajoittaa silloin, jos osallisuus vahingoittaisi lasta. Näin ollen sosiaalityöntekijöiltä vaaditaan tasapainoilua lapsen osallistumisoikeuksien ja muiden tärkeiden tekijöiden välillä (emt., 18–19). Sosiaalityöntekijöiden mukaan lapset ovat harvoin mukana koko tapaamisen ajan, sillä tapaamisissa joudutaan usein keskustelemaan asioista, jotka

eivät ole lapsille sopivia (van Bijleveld 2019, 289). van Bijleveldin (2019, 289) tutkimuksessa haastateltu sosiaalityöntekijä mainitsi oman harkinnan tärkeyden pohtiessaan lapsen osallisuutta: Lasta halutaan osallistaa, mutta lasta ei haluta kuormittaa aikuisten ongelmilla. Sosiaalityöntekijöiden mukaan lapsi ei myöskään aina tiedä itse omaa parastaan (Archard & Skivenes 2009, 397; Križ & Skivenes 2017, 18) ja lasten turvallisuuden vuoksi lapset eivät voi aina saada tahtoaan läpi (Archard & Skivenes 2009, 397). Lapsilla on kuitenkin oikeus ilmaista oma tahtonsa ja lapsille tulee selittää, miksei heidän tahtonsa mukaan voida toimia (Archard & Skivenes 2009, 397).

Ikä

Ikä voi myös olla lapsen osallisuutta rajoittava ja sen toteutumiseen vaikuttava tekijä. Sosiaalityöntekijän tulee ottaa huomioon lapsen ikä puhuessaan lapsen kanssa (Winter 2009, 455; van Bijleveld 2019, 289). Križin & Skiveneksen (2017, 19) tutkimuksessa 71 % tutkimukseen osallistuneista sosiaalityöntekijöistä ajatteli, että lapsen osallisuus riippuu lapsen iästä ja kehitystasosta. Tutkimuksen sosiaalityöntekijät kokivat, että lapset voivat osallistua saavutettuaan tietyn iän ja kypsyyssasteen tai iän, jossa he ymmärtävät, mitä tapahtuu ja pystyvät itse muodostamaan mielipiteen. Lapsen kypsyyden nähtiin vaikuttavan lapsen kykyyn ymmärtää tilannetta. (Emt., 19.) Winterin (2009, 455) tutkimuksen mukaan osa sosiaalityöntekijöistä käyttää vähemmän aikaa suhteen muodostamiseen lapsen kanssa silloin, kun he ajattelevat lapsen olevan liian nuori. Lapsen ikä voi johtaa siihen, että sosiaalityöntekijä aliarvioi lapsen kyvyt (emt., 455).

Sosiaalityöntekijöillä ei kuitenkaan ole yhteisymmärrystä siitä, minkä ikäinen lapsi on tarpeeksi vanha osallistumaan tai ymmärtämään tilanteita (Križ & Skivenes 2017, 19; Woodman 2018, 479). Esimerkiksi Woodmanin (2018, 479) tutkimuksessa sosiaalityöntekijöillä ei ollut yhteistä näkemystä 5-vuotiaan lapsen kyvystä, vaan sosiaalityöntekijöiden mielipiteet vaihtelivat. Kaksi kolmasosaa sosiaalityöntekijöistä ajatteli, että 5-vuotias lapsi on tarpeeksi vanha kommunikoidaan hyvin, mikä lisäsi heidän luottamustaan. Osa sosiaalityöntekijöistä puolestaan kyseenalaisti 5-vuotiaan lapsen kyvyn antaa tarkkoja ja yksityiskohtaisia tietoja, mikä alensi heidän luottamustaan. Tutkimuksessa kerrottiin kahdesta päätekijästä, joiden nähtiin vaikuttavan 5-vuotiaan lapsen näkemykselle annettavaan painoarvoon liittyen päätöksentekoon: 1. Mahdollisuus, että vanhemmat vaikuttavat lapsen työntekijälle antamiin vastauksiin ja 2. Muut todisteet, kuten merkit lapsen kaltoinkohtelusta, voivat vaikuttaa lapsen toiveiden huomioon ottamisen määrään. Esimerkiksi merkit väkivallasta voivat johtaa siihen, että

lastensuojelun on ryhdyttävä toimenpiteisiin, vaikka lapsi ei tätä haluaisi. (Emt., 479.) Fergusonin (2016, 291) tutkimuksen mukaan ikä oli suurin syy siihen, ettei sosiaalityöntekijä tavannut lasta yksin ilman vanhempia.

Tapaamisen kesto ja toteutus

Lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttaa myös lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen tapaamisen kesto sekä se, nähdäänkö lasta yksinään (Ferguson 2016, 285–288). Fergusonin (2016, 286) tutkimuksessa selvisi, että tutkimuksen sosiaalityöntekijöiden 63 kotikäynnistä, jolloin lapsi oli paikalla, vain 15 kotikäynnillä lasta nähtiin yksin. Tutkimuksessa selvisi myös, että lapsen yksin tapaamiseen käytetty aika kotikäynneillä oli pienempi kuin aika, joka käytettiin vanhempien ja lapsen tapaamiseen yhdessä. Lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen tapaamisen keston vaikuttaa vanhempien yhteistyö, lapsen halu kommunikoida, organisaation luoma paine, sosiaalityöntekijöiden käytettävissä olevan ajan määrä sekä työntekijän tiedot, taidot ja luottamus. (Emt., 288–291.)

Kun sosiaalityöntekijä tapaa lasta kotona, vanhemmat saattavat häiritä tapaamista tai jopa estää sen. Jos sosiaalityöntekijä ei tapaa lasta yksin on mahdollista, että aikuiset hallitsevat keskustelua, jolloin lapsen näkemys voi jäädä huomioimatta. Lapsen oma halu ja valmius vaikuttavat myös tapaamisen keston, sillä jos lapsi suostuu tapaamiseen, voi lyhytkin keskustelu-aika riittää. Organisaation asettamalla aikarajoilla on myös vaikutusta lapsen ja sosiaalityöntekijän väliseen tapaamiseen. Eräs haastateltu sosiaalityöntekijä kertoi, että kaipaisi enemmän aikaa lapsen ja vanhempien tapaamisiin, mutta ajan puutteen vuoksi se ei ole mahdollista. Ajan puute voi johtaa lasten tapaamisiin, joissa ei noudateta hyvää käytäntöä. (Ferguson 2016, 288–291.) Fergusonin (2016, 289) tutkimuksen mukaan joissakin tapauksissa sosiaalityöntekijöiden tavatessa lapsia, menivät he suoraan asiaan ja kysyivät lapselta asioista, joista olivat kiinnostuneita. Kaksi yhdeksästä sosiaalityöntekijästä ei esitellyt itseään lapselle tai selittänyt omaa rooliaan. Tällaisissa tilanteissa ongelmaksi muodostuu se, etteivät lapset tiedä, kuka heidän kanssaan puhuu tai mitä heidän vastauksistaan seuraa. Tällöin tieto lapselle tulee todennäköisesti vanhemmilta, mikä voi johtaa siihen, että lapsi alkaa kokemaan sosiaalityöntekijät uhkana. (Emt., 289.)

Sosiaalityöntekijän ominaisuudet

Sosiaalityöntekijällä itsellään on myös iso vaikutus lapsen osallisuuden toteutumiseen omien kommunikointitaitojensa kautta. Sosiaalityöntekijän ominaisuuksista kärsivällisyys, taito

leikkiä ja taito käyttää esimerkiksi lapsen leluja luovasti osana vuorovaikutustilannetta ja tiedon keruuta voivat edistää lapsen halua keskustella sosiaalityöntekijän kanssa. (Ferguson 2016, 289–290.) Fergusonin (2016, 289–290) tutkimuksessa kerrottiin sosiaalityöntekijästä, joka huomioi lapsen toiveet vuorovaikutustilanteessa. Tutkimuksen sosiaalityöntekijä tapasi ensimmäistä kertaa 8-vuotiaan lapsen ilman lapsen vanhempia ollessaan kotikäynnillä. Tapaamisessa lapsi puhui oman käsinukkensa kautta, jolloin sosiaalityöntekijä toivotti käsinuken tervetulleeksi ja puhui käsinuken välityksellä lapsen kanssa. Tämä lapsen toiveiden huomioon ottaminen edisti vuorovaikutuksen onnistumista. (Emt., 289–290.)

Sosiaalityöntekijöiden koulutus on yksi lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen suhteen muodostumiseen vaikuttava tekijä (Winter 2009, 456). Winterin (2009, 456) tutkimuksessa eräs sosiaalityöntekijä koki, ettei ole saanut tarpeeksi koulutusta lapsen kanssa kommunikointiin. Fergusonin (2016, 291) tutkimuksessa esiin nousi samanlaisia kokemuksia, sillä osa sosiaalityöntekijöistä koki, ettei heillä ole tarpeeksi itsevarmuutta tai osaamista sisällyttää lapsen tapaamiseen erilaisia menetelmiä kuten leikkiä. Woodmanin (2018, 479) tutkimuksessa esiin nousi sosiaalityöntekijöiden huomio siitä, että oma kokemus vaikuttaa itseluottamukseen puhua lapsen kanssa. 97% tutkimuksen sosiaalityöntekijöistä kuitenkin totesi puhuvansa 5-vuotiaan lapsen kanssa joka tapauksessa huolimatta omasta kokemuksesta tai itseluottamuksesta (emt., 479).

Winterin (2009, 454) tutkimuksessa sosiaalityöntekijät puhuivat omien tunteiden vaikutuksesta lapsen kohtaamiseen. Sosiaalityöntekijän ja lapsen kohtaamisessa esiin voi nousta vaikeita asioita, jotka voivat herättää sosiaalityöntekijässä voimakkaita tunteita. Tutkimuksessa sosiaalityöntekijät mainitsivat, että omien tunteiden näyttäminen pelottaa, sillä sosiaalityöntekijät pelkäävät sen heikentävän heidän ammatillisuuttaan. Yksi keino hallita omia tunteita on ajatella: ”Tätä on vaikea sietää, joten parempi olla kuulematta”. (Emt., 454.) Tällainen ajatus voi kuitenkin vaarantaa lapsen osallisuuden toteutumisen, sillä osallisuus vaatii mahdollisuuden oman näkemyksen ilmaisuun (Cossar ym. 2014, 106–107).

4.2.3 Työvälineet osallisuutta tukemassa

Tutkimuksistani esiin nousi huomio siitä, että sosiaalityöntekijät voivat tukea lapsen osallisuutta erilaisten työvälineiden avulla (Archard & Skivenes 2009, 396–397; van Bijleveld 2019, 288–290). Archardin & Skiveneksen (2009, 396–397) tutkimuksen mukaan on hyödyllistä

kommunikoida lapsen kanssa lapsen ymmärtämällä ja lapselle sopivalla tavalla sekä käyttää metodeja, jotka ottavat huomioon lapsen iän ja kypsyyden. Sosiaalityöntekijä voi tukea lasta oman mielipiteen ilmaisemisessa esimerkiksi lelujen mukaan ottamisen, kuvien näyttämisen tai piirtämisen keinoin. Käyttämällä tällaisia lasta huomioon ottavia keinoja lapsi voi ilmaista mielipiteensä tarkemmin kuin puhumalla. Monet sosiaalityöntekijät näkivät lapsen tuntemisen tärkeänä luottamuksellisen suhteen muodostumisen kannalta. Hyvä ja luottamuksellinen suhde lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä auttaa sosiaalityöntekijää esimerkiksi tunnistamaan, milloin lapsi puhuu totta. (Emt., 396–397.)

van Bijleveldin (2019, 288–289) tutkimuksessa sosiaalityöntekijöille esiteltiin lasten kehittämiä työvälineitä, joiden oli tarkoitus auttaa lapsia ilmaisemaan heidän toiveitaan ja tunteitaan perhetapaamisten aikana. Kaikki tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät suhtautuivat työvälineisiin positiivisesti ja näkivät työvälineillä olevan kolme tarkoitusta: 1. Auttaa lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen suhteen muodostumisessa, 2. Auttaa, jos lapsella on vaikeuksia ilmaista itseään ja 3. Auttaa tiedon saamisessa lapselta. Yksi työvälineitä käyttänyt sosiaalityöntekijä kuvasi kokemustaan erittäin positiiviseksi. Hän kertoi, että erästä lasta oli tapaamisessa auttanut kaulakoru, joka oli suunniteltu auttamaan lasta puheenvuoron saamisessa. Lapsi oli aikaisemmissa tapaamisissa vastannut kysymyksiin ainoastaan kyllä tai ei ja nyt kaulakorun avulla lapsi puhui kokonaisia lauseita. Osa sosiaalityöntekijöistä valikoi tapaamisiin mukaan otettavia työkaluja lapsen iän tai luonteen mukaan. Esimerkiksi eräs työntekijä otti tapaamiseen mukaan päiväkirjan, sillä tiesi lapsen pitävän kirjoittamisesta. Eräs sosiaalityöntekijä kertoi työvälineiden lisänneen lapsen osallisuutta, sillä työvälineet lisäsivät lapsen osallistumista ja puhumista. Kaikki tutkimuksen sosiaalityöntekijät ajattelivat työvälineiden olevan keino auttaa lasta osallistumaan enemmän ja saamaan tietoa lapselta. (Emt., 288–290.)

Työvälineillä nähtiin olevan myös haasteita eikä positiivinen suhtautuminen riittänyt kaikilla sosiaalityöntekijöillä siihen, että työvälineitä olisi otettu oikeasti käyttöön. Tästä esimerkkinä on sosiaalityöntekijä, joka ajatteli työvälineiden olevan liian lapsellisia. Sosiaalityöntekijät mainitsivat 3 syytä, miksi eivät käyttäneet työvälineitä tapaamisissa. Ensimmäinen syy oli oma epävarmuus. Sosiaalityöntekijät sanoivat, etteivät tunteneet oloaan mukavaksi esitellessään työvälineitä ja pelkäsivät, etteivät lapset ottaisi heitä vakavasti tai haluaisi käyttää työvälineitä. Toinen syy oli lasten epärealistiset vaatimukset. Sosiaalityöntekijät ajattelivat, ettei lapsi kykene näkemään omaa tilannettaan samalla tavalla ja siksi lapsella voi olla epärealistisia vaatimuksia,

joita sosiaalityöntekijä ei voi toteuttaa. Kolmas syy liittyi sosiaalityöntekijän tarpeeseen suojella lasta. (Van Bijleveld 2019, 290–292.)

5. Johtopäätökset

*”Vaikka olen pieni
Niin mulla on asiaa
Älä ylenkatso mua, älä yritä ohittaa
Erehdysten kautta
Saan oppia kaiken tän
Joka päivä ymmärrän taas vähän enemmän”*

(Helin, Jari & Jokinen, Vesa (2016): Pyyntö. Albumi: Antisupersankarit.)

Tässä tutkielmassani olen tarkastellut lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttavia tekijöitä lapsen ja sosiaalityöntekijän välisessä kohtaamisessa. Tutkielmani teoreettinen viitekehys keskittyy osallisuuteen, lapsilähtöisyyteen ja lapsen kohtaamiseen. Osallisuutta käsitellään osallisuuden määritelmän, osallisuuden oikeudellisen perustan ja osallisuuden lastensuojelullisen kontekstin kautta. Lapsilähtöisyyttä ja lapsen kohtaamista tarkastellaan yhdessä ja niissä painotus on lastensuojelun lapsilähtöisessä työskentelyssä. Tutkielmassani olen tutkinut aineistoni pohjalta esiin nousseita lapsen osallisuuden toteutumiseen liittyviä teemoja käsittelemällä sekä lapsen että sosiaalityöntekijän näkökulmaa. Tarkoitukseni on ollut tuoda tutkielmaani monipuolisuutta ja syvyyttä tuomalla molempien osapuolten äänet kuuluviin.

Yhteenvedona tutkimukseni tuloksista voidaan todeta osallisuuden olevan kompleksinen ja tulkinnanvarainen ilmiö. Sekä lapset että sosiaalityöntekijät pitivät osallisuutta tärkeänä asiana, mutta käsitykset osallisuuden sisällöstä, merkityksestä ja laajuudesta vaihtelivat. Lapsen näkökulmasta tarkasteltuna lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttavia keskeisiä tekijöitä oli tiedon saanti, ymmärrys, kuulluksi tuleminen ja yhteys omaan sosiaalityöntekijään. Huolimatta näiden tekijöiden tärkeydestä, voidaan lasten kokemuksista huomata, ettei niiden toteutuminen kohtaamisessa sosiaalityöntekijän kanssa ollut itsestäänselvyys. Lasten tietämys ja ymmärrys lastensuojelusta ja lastensuojelun päätöksistä- ja prosesseista sekä lasten kuulluksi tuleminen

kokemukset vaihtelivat ja olivat osalla lapsista hyvin vähäisiä. Osa lapsista kuvasi tapaamisiaan sosiaalityöntekijöiden kanssa osallistumisen sijaan pelkäksi läsnäoloksi. Lasten välillä oli myös eroja siinä, minkä verran he olivat nähneet omaa sosiaalityöntekijäänsä ja millaiseksi kommunikointi sosiaalityöntekijän kanssa koettiin. Lasten kokemusten perusteella sillä, minkä verran lapsi oli nähnyt omaa sosiaalityöntekijäänsä, oli iso vaikutus luottamuksen syntymiseen ja sitä kautta myös lapsen osallisuuden toteutumiseen.

Lasten toiveista sosiaalityöntekijän tapaamiselle välittyi melko vaatimaton kuva. Lapset toivoivat sosiaalityöntekijältä läsnäoloa, rohkaisevia eleitä kuten silmiin katsomista, kuuntelemista ja yhteistä tekemistä esimerkiksi leikin tai pelaamisen muodossa. Lapset toivoivat sosiaalityöntekijältä ymmärrystä, empatiaa, rehellisyyttä ja lapsen tunnetilojen sekä eleiden tarkkailua ja huomioimista. Näiden lasten toiveiden toteuttaminen edistää luottamuksellisen suhteen syntymistä lapsen ja sosiaalityöntekijän välille, mikä tukee lapsen osallisuuden kokemuksen muodostumista. Lasten kokemuksista voidaan myös huomata onnistuneen sosiaalityöntekijän kohtaamisen vaikutus lapsen käsityksiin itsestään. Jos lapsi kokee tulleen kuulluksi ja ymmärretyksi, voi se edistää lapsen itsetuntoa ja tunnetta arvostetuksi tulemisesta. Lasten kokemuksista esiin nousi myös lasten toive siitä, että heidät kohdattaisiin heille ominaisella tavalla. Lapsen ja sosiaalityöntekijän kohtaamisessa leikkiminen ja pelaaminen voivat olla keinoja rohkaista lasta puhumaan ja pitämään lapsen mielenkiintoa yllä, mikä tukee lapsen osallisuuden toteutumista.

Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta tarkasteltuna sosiaalityöntekijöiden käsitykset lapsen osallisuudesta ja sen toteuttamisen tavoista vaihtelivat. Osa sosiaalityöntekijöistä näki lapsen osallisuuden laajana asiana, joka sisälsi esimerkiksi lapsen mahdollisuuden kertoa oman mielipiteensä ja tulla kuulluksi, lapselle asioista kertomisen, lapsen mukaan ottamisen lastensuojelun prosesseihin ja lapseen vakavasti suhtautumisen. Osa sosiaalityöntekijöistä näki osallisuuden puolestaan tarkoittavan vain lapselle asioista kertomista tai lapselta asioista kysymistä ilman, että lapsella tosiasiallisesti on mahdollisuutta vaikuttaa päätöksentekoon. Ajattelen, että kun yhtenevät käsitykset osallisuudesta puuttuvat, johtaa se siihen, ettei lapsen osallisuuden toteutuminen ole yhtenäistä vaan riippuu sosiaalityöntekijästä. Sosiaalityöntekijän rooli lapsen osallisuuden toteutumisessa pohjautuu tutkielmassani vahvasti sosiaalityöntekijän käsityksiin ja tulkintoihin siitä, mitä lapsen osallisuudella lapsen ja sosiaalityöntekijän välisessä kohtaamisessa lastensuojelussa tarkoitetaan.

Sosiaalityöntekijän näkökulmasta tarkasteltuna lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttaa osallisuus käsitteen ymmärtämisen lisäksi tarve suojella lasta, lapsen ikä, tapaamisen kesto ja toteutus sekä sosiaalityöntekijän omat ominaisuudet kuten tiedot ja taidot lapsen kohtaamisesta. Lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttaa myös sosiaalityöntekijän kyky hyödyntää erilaisia työvälineitä, kuten leluja ja pelejä, osana lapsen kohtaamista. Nämä tekijät pohjautuvat vahvasti sosiaalityöntekijän harkintaan ja valintoihin. Ajattelen, että samaan aikaan lapsen oma rooli osallisuuden toteutumisessa on jatkuvasti läsnä lapsen ja sosiaalityöntekijän välisessä kohtauksessa. Se, miten lapsi itse on kohtauksessa läsnä ja tuo omia näkemyksiään esiin, ratkaisee lopulta lapsen osallisuuden toteutumisen. Vaikka sosiaalityöntekijällä on iso rooli lapsen osallisuuden toteutumisen mahdollistajana, ei sosiaalityöntekijä ilman yhteistyötä lapsen kanssa pysty toteuttamaan lapsen osallisuutta. Lapsen osallisuuteen tarvitaan sekä lapsen oma halu osallistua että sosiaalityöntekijän luoma mahdollisuus lapsen osallisuuden toteutumiselle.

Lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttavien tekijöiden tunteminen on tärkeää sekä lastensuojelun että koko sosiaalityön kannalta. Lastensuojelussa lasten kohtaaminen on arkipäivää ja siksi tärkeä sekä välttämätön osa käytännön työn tekemistä. Jotta lastensuojelun sosiaalityöntekijät pystyvät tekemään työtään mahdollisimman hyvin lapsilähtöisesti ja lapsen osallisuuden huomioiden, vaatii se sosiaalityöntekijöiltä tietoa ja taitoa. Näin ollen tutkimukset ja julkinen keskustelu lapsen osallisuudesta edistävät sosiaalityöntekijöiden ymmärrystä siitä, miten tärkeää, mutta samaan aikaan haastavasta ja moniulotteisesta ilmiöstä, osallisuudessa on kyse. Käytännön opetusjaksoni aikana lastensuojelussa huomasin, ettei lapsen osallisuuden tukeminen ole sosiaalityöntekijän näkökulmasta aina helppoa. Lastensuojelussa lasten kohtaamiset ovat erilaisia ja siksi lapsen osallisuuden toteutumisen edistäminen on tilannesidonnaista eikä siihen voida laatia yksiselitteistä ohjetta. Uskon kuitenkin, että osallisuutta käsittelevien tutkimusten ja keskustelujen sekä käytännön työn luomien erilaisten tilanteiden myötä sosiaalityöntekijät saavat tietoa, taitoa ja kokemuksia, joista on hyötyä lapsen osallisuuden tukemisessa. Osallisuuden tärkeys ei rajoitu koskemaan pelkästään lastensuojelua, vaan kyseessä on koko sosiaalityötä koskeva ilmiö. Oli asiakkaana sitten lapsi tai aikuinen, on asiakkaan osallisuuden toteutuminen tavoiteltava päämäärä. Lapsen osallisuuden tutkimisen merkitys on tärkeää koko sosiaalityölle myös siksi, että lastensuojelu on merkittävä osa sosiaalityötä ja sen onnistunut toteuttaminen edistää ihmisten hyvinvointia, mikä on keskeinen tavoite koko sosiaalityössä.

Tutkielmassani olen tarkastellut lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttavia tekijöitä lapsen ja sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Rajasin tutkielmastani pois organisaation ja yhteiskunnan näkökulman, mutta ajattelen, että sen tutkiminen jatkossa lapsen osallisuuden toteutumisen monipuolisen ja kokonaisvaltaisen ymmärtämisen vuoksi olisi aiheellista. Organisaation ja yhteiskunnan näkökulman tutkiminen olisi tärkeää, sillä lapsen ja sosiaalityöntekijän kohtaaminen ei tapahdu ilman organisaation ja yhteiskunnan taustalla vaikuttamista. Vaikka lapsen osallisuuden toteutuminen on paljon kiinni lapsesta ja sosiaalityöntekijästä, ei ilmiön tarkastelusta voida sulkea pois yhteiskunnallista näkökulmaa. Tuloksieni perusteella voisi olla lisäksi hyödyllistä tutkia ja vertailla eri maiden sosiaalityöntekijöiden ja lasten käsityksiä lapsen osallisuuden toteutumisesta. Vaikka tutkielmani aineisto koostuu eri maiden tutkimuksista, ei tässä tutkielmassa ole eritelty tuloksia tai vertailtu sosiaalityöntekijöiden ja lasten näkemyksiä lapsen osallisuudesta asuinpaikan mukaan. Tässä tutkielmassa osallisuuden käsittely on rajattu koskemaan lapsen osallisuutta lastensuojelussa. Jatkossa olisi varmasti hyödyllistä tarkastella osallisuutta lastensuojelun lisäksi myös muiden sosiaalityön toimintaympäristöjen näkökulmista. Osallisuus ilmiönä ei rajoitu koskemaan ainoastaan lapsia vaan on tärkeä päämäärä kaikkien sosiaalityön toimintaympäristöjen asiakkaiden kanssa työskennellessä.

Lähdeluettelo

Alasuutari, Maarit (2005) Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa? Teoksessa Johanna Ruusuvaori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 145–162.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 1–266.

Hakalehto, Suvianna (2016) Lapsioikeuden keskeisistä periaatteista lastensuojelussa. Teoksessa Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki: Kauppakamari, 40–52.

Hakalehto, Suvianna (2016) Lastensuojelua koskeva sääntely ja päätöksenteko. Teoksessa Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki: Kauppakamari, 33–39.

Hakalehto-Wainio, Suvianna (2011) Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Defensor Legis (4), 510–525.

Hammarberg, Thomas (1990) The UN Convention on the Rights of the Child – And How to Make It Work. Human Rights Quarterly 12(1), 97–105.

Helin, Jari & Jokinen, Vesa (2016) Pyyntö. Albumilta Antisupersankarit.

Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2013) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 149–164.

Hyvärinen, Sauli & Pösö, Tarja (2018) Johdanto. Teoksessa Sauli Hyvärinen & Tarja Pösö (toim.) Lasten haastattelu lastensuojelussa. Jyväskylä: PS-kustannus, 7–27.

Hänninen, Kaija & Poikela, Ritva (2016) Toimintalähtöinen, dialoginen ja kohtaava vuorovaikutus. Teoksessa Maritta Törrönen & Kaija Hänninen & Päivi Jouttimäki & Tiina Lehto-Lunden & Petra Salovaara & Minna Veistilä (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 148–164.

Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos (THL). Työpaperi 33/2017. Helsinki: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 1–68.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 15.2.2021.

Jokinen, Arja (2016) Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen suhde. Teoksessa Maritta Törrönen & Kaija Hänninen & Päivi Jouttimäki & Tiina Lehto-Lunden & Petra Salovaara & Minna Veistilä (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 138–147.

Juhila, Kirsi (2021) Laadullinen tutkimus ja teoria. Teoksessa Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/mita-on-laadullinen-tutkimus/laadullinen-tutkimus-ja-teoria/> Viitattu 1.4.2021.

Juhila, Kirsi (2021) Teemoittelu. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/teemoittelu/> Viitattu 31.3.2021.

Kallio, Tomi J. (2006) Laadullinen review -tutkimus metodina ja yhteiskuntatieteellisenä lähestymistapana. Hallinnon tutkimus 25(2), 18–28.

Kiili, Johanna (2011) Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja sukupolvisuhteiden hallinta. Teoksessa Mirja Satka & Leena Alanen & Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Tampere: Vastapaino, 167–204.

Lapsen oikeuksien viestinnän yhteistyöverkosto. Lapsen oikeuksien sopimus. <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus> Viitattu 4.2.2021.

Lastensuojelulaki (417/2007) Finlex <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417> Viitattu 1.2.2021.

Nivala, Elina (2010) Lapsen oikeudet osallisuuden perustana. Teoksessa Ilona Tanskanen & Eeva Timonen-Kallio (toim.) Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Tampere: Juvenes Print Oy, 18–25.

Päkkilä, Hanna (2008) Lähtökohtana lapsen etu ja lapsilähtöisyys. Teoksessa Kari Huotari & Johanna Hurtig (toim.) Sosiaalityötä monitoroimassa. Helsinki: Helsinki University Press/Palmenia Oy Yliopistokustannus, 161–174.

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) Finlex <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301> Viitattu 1.2.2021.

Suomen perustuslaki (731/1999) Finlex <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> Viitattu 1.2.2021.

THL (2019) Hyvinvointi ja terveyserot – Osallisuus. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus> Viitattu 25.3.2021.

Toivonen, Virve & Pollari, Kirsi (2018) Lapsen haastattelu – osa lapsen oikeutta osallistua. Teoksessa Sauli Hyvärinen & Tarja Pösö (toim.) Lasten haastattelu lastensuojelussa. Jyväskylä: PS-kustannus, 73–89.

Välivaara, Christine (2006) Kuinka päästä lapsen kartalle lastensuojelussa? – lapsilähtöisiä lähestymistapoja vakaviin asioihin. Niilo Mäki Bulletin, Oppimisvaikeuksien erityislehti 3, 1–11. <https://docplayer.fi/3070406-Kuinka-paasta-lapsen-kartalle-lastensuojelussa.html> Viitattu 1.3.2021

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (1989). Suomen Unicef. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/> Viitattu 1.2.2021.

Liite 1. Aineisto

Archard, David & Skivenes, Marit (2009) Hearing the child. *Child & Family Social Work* 14 (4), 391–399.

Bessell, Sharon (2011) Participation is decision-making in out-of-home care in Australia: What do young people say? *Children and Youth Services Review* 33 (4), 496–501.

Cossar, Jeanette & Brandon, Marian & Jordan, Peter (2014) 'You've got to trust her and she's got to trust you': children's views on participation in the child protection system. *Child & Family Social Work* 21 (1), 103–112.

Ferguson, Harry (2016) What social workers do in performing child protection work: evidence from research into face-to-face practice. *Child & Family Social Work* 21 (3), 283–294.

Husby, Inger Sofie Dahlø & Slettebø, Tor & Juul, Randi (2018) Partnership with children in child welfare: The importance of trust and pedagogical support. *Child & Family Social Work* 23 (3), 443–450.

Križ, Katrin & Skivenes, Marit (2017) Child welfare workers' perceptions of children's participation: a comparative study of England, Norway and the USA (California). *Child & Family Social Work* 22 (S2), 11–22.

Leeson, Caroline (2007) My life in care: experiences of non-participation in decision-making processes. *Child & Family Social Work* 12 (3), 268–277.

van Bijleveld, Ganna G. & Bunders-Aelen, Joske F.G. & Dedding, Christine W.M. (2019) Exploring the essence of enabling child participation within child protection services. *Child & Family Social Work* 25 (2), 286–293.

van Bijleveld, Ganna G. & Dedding, Christine W.M. & Bunders-Aelen, Joske F.G. (2015) Children's and young people's participation within child welfare and child protection services: a state-of-the-art review. *Child & Family Social Work* 20 (2), 129–138.

Vis, Svein Arild & Thomas, Nigel (2009) Beyond talking – children's participation in Norwegian care and protection cases. *European Journal of Social Work* 12 (2), 155–168.

Winter, Karen (2009) Relationships matter: the problems and prospects for social workers' relationships with young children in care. *Child & Family Social Work* 14 (4), 450–460.

Woodman, Elise & Roche, Steven & McArthur, Morag & Moore, Tim (2018) Child protection practitioners: Including children in decision making. *Child & Family Social Work* 23 (3), 475–484.

Liite 2. Tutkielmaan valitut artikkelit

Tutkimuksen tekijät, nimi ja julkaisutiedot	Tutkimuksen tehtävä ja kohdema(t)	Tutkimusmenetelmä ja kohderyhmä	Keskeisimmät tutkimustulokset
Archard, David & Skivenes, Marit (2009) Hearing the child. Child & Family Social Work 14 (4), 391–399.	Tutkia lapsen kuulemisen merkitystä lapsen osallisuuden toteutumiseen. Kohdemaat: Englanti ja Norja	Menetelmä: Haastattelu Kohderyhmä: Englantilaiset ja Norjalaiset lastensuojelun työntekijät	Lapsia kuulemalla sosiaalityöntekijä saa tietoa ja lapsen oikeus ilmaista mielipiteensä toteutuu.
Bessell, Sharon (2011) Participation is decision-making in out-of-home care in Australia: What do young people say? Children and Youth Services Review 33 (4), 496–501.	Tutkia kodin ulkopuolella hoidossa olleiden lasten ja nuorten näkökulmia ja kokemuksia osallisuudesta. Kohdemaat: Australia	Menetelmä: Kvalitatiivinen tutkimus. Haastattelu, ryhmäkeskustelu, asennetutkimus ja lauseidentäyttö tehtävä. Kohderyhmä: 28 nuorta	Nuoret kokivat, ettei heillä ollut melkein mitään mahdollisuutta osallistua mielekkäällä tavalla omaa elämäänsä koskevaan päätöksentekoon.
Cossar, Jeanette & Brandon, Marian & Jordan, Peter (2014) 'You've got to trust her and she's got to trust you': children's views on participation in the child protection system. Child & Family Social Work 21 (1), 103–112.	Tutkia lasten ja nuorten osallisuuden kokemuksia lastensuojelun prosesseista. Kohdemaat: Englanti	Menetelmä: Kvalitatiivinen tutkimus. Haastattelu. Kohderyhmä: 26 lasta (6–17-vuotiaita)	Lapsen ja sosiaalityöntekijän välinen suhde vaikuttaa keskeisesti lapsen osallisuuteen. Lasten ymmärrys lastensuojelun prosesseista ja lasten kontaktin määrä omaan sosiaalityöntekijään vaihtelivat. Lapset kokivat sosiaalityöntekijän tapaamiset vaikeina ja tunteikkaina.

<p>Ferguson, Harry (2016) What social workers do in performing child protection work: evidence from research into face-to-face practice. <i>Child & Family Social Work</i> 21 (3), 283–294.</p>	<p>Tutkia, miten sosiaalityöntekijät toteuttavat lastensuojelua, erityisesti kotikäynneillä.</p> <p>Tutkia sosiaalityöntekijöiden vuorovaikutusta lasten ja vanhempien kanssa.</p> <p>Kohdemaat: Englanti</p>	<p>Menetelmä: Sekoitus kvalitatiivisia tutkimusmenetelmiä, jotka perustuivat mm. etnografiaan. Haastattelu ja havainnointi.</p> <p>Kohderyhmä: 24 sosiaalityöntekijää</p>	<p>Sosiaalityöntekijät eivät nähneet isoa osaa lapsista kotikäynneillä yksinään, koska lapset olivat liian nuoria ja suurin osa tapaamisen ajasta meni lasten ja vanhempien tapaamiseen yhdessä. Ajan puute vaikutti myös lapsen kohtaamiseen käytettävän ajan määrään. Lapsen ja sosiaalityöntekijän väliseen tapaamiseen vaikuttaa sekä organisaatiosta että sosiaalityöntekijästä johtuvat tekijät.</p>
<p>Husby, Inger Sofie Dahlø & Slettebø, Tor & Juul, Randi (2018) Partnership with children in child welfare: The importance of trust and pedagogical support. <i>Child & Family Social Work</i> 23 (3), 443–450.</p>	<p>Tutkia, millaisia kokemuksia lapsilla on sosiaalityöntekijöiden tapaamisista ja miten sosiaalityöntekijät voivat edistää lasten osallisuutta.</p> <p>Kohdemaat: Norja</p>	<p>Menetelmä: Kvalitatiivinen tutkimus. Haastattelu.</p> <p>Kohderyhmä: 10 lasta (9–17-vuotiaita)</p>	<p>Luottamuksellinen suhde, emotionaalinen tuki ja pedagogiset lähestymistavat edistävät lasten osallistumista vuorovaikutukseen sosiaalityöntekijöiden kanssa.</p>
<p>Križ, Katrin & Skivenes, Marit (2017) Child welfare workers' perceptions of children's participation: a comparative study of England, Norway and the</p>	<p>Tutkia, miten Englannin, Norjan ja Yhdysvaltojen (Kalifornia) lastensuojelun työntekijät käsittävät lapsen osallisuuden.</p> <p>Kohdemaat: Englanti, Norja ja Yhdysvallat (Kalifornia)</p>	<p>Menetelmä: Kvalitatiivinen tutkimus. 91 puolistrukturoitua haastattelua.</p> <p>Kohderyhmä: 25 englantilaista, 26 norjalaista ja 40 yhdysvaltalaisista (Kalifornia)</p>	<p>Kaikki sosiaalityöntekijät määrittivät lapsen osallisuuden tarkoittavan lapsen mielipiteen kuulemista ja lapselta tiedon keräämistä. Kaikki sosiaalityöntekijät tukivat lapsen osallisuutta, mutta</p>

<p>USA (California). Child & Family Social Work 22 (S2), 11–22.</p>		<p>lastensuojelun työntekijää.</p>	<p>käsitykset osallisuuden laajuudesta vaihtelivat eri maiden sosiaalityöntekijöiden välillä.</p>
<p>Leeson, Caroline (2007) My life in care: experiences of non- participation in decision- making processes. Child & Family Social Work 12 (3), 268–277.</p>	<p>Tutkia nuorten kokemuksia päättökentekoprosesseihin osallistumisesta. Kohdema: Iso-Britannia</p>	<p>Menetelmä: Puolistrukturoidut haastattelut. Käytettiin myös aktiviteettejä ja valokuvia. Kohderyhmä: 4 poikaa (12–14- vuotiaita)</p>	<p>Nuorten mahdollisuus vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin on ollut puutteellista, mikä on johtanut mm. avuttomuuden tunteeseen ja heikkoon itsetuntoon.</p>
<p>van Bijleveld, Ganna G. & Bunders-Aelen, Joske F.G. & Dedding, Christine W.M. (2019) Exploring the essence of enabling child participation within child protection services. Child & Family Social Work 25 (2), 286–293.</p>	<p>Tutkia, mitä sosiaalityöntekijät tarvitsevat edistääkseen lapsen osallisuutta. Tutkimuksessa lapset kehittivät työvälineitä edistämään lapsen osallisuutta ja sosiaalityöntekijöiden oli tarkoitus kokeilla työvälineitä työssään. Kohdema: Alankomaat</p>	<p>Menetelmä: Haastattelu Kohderyhmä: 14 sosiaalityöntekijää ja 10 lasta</p>	<p>Lapsen osallisuuden toteutumista haastaa sosiaalityöntekijöiden ajatukset ja uskomukset, jotka liittyvät lapsen suojaan, lapsen osallistumiseen ja käsityksiin lapsesta. Vaikka sosiaalityöntekijät suhtautuivat työvälineisiin myönteisesti, nähtiin työvälineillä olevan haasteita, mikä rajoitti niiden käyttöä käytännön työssä.</p>
<p>van Bijleveld, Ganna G. & Dedding, Christine W.M. & Bunders- Aelen, Joske F.G. (2015) Children's and young people's participation within child welfare and child protection</p>	<p>Tutkia lasten ja sosiaalityöntekijöiden näkömyksiä lapsen osallisuudesta ja lapsen osallisuuteen vaikuttavista tekijöistä.</p>	<p>Menetelmä: Kirjallisuuskatsaus Kohderyhmä: Aikaisemmat tutkimukset</p>	<p>Lasten ja sosiaalityöntekijöiden mukaan lapsen osallisuus päättökenteossa on tärkeää ja lapsen ja sosiaalityöntekijän välinen suhde vaikuttaa osallisuuteen merkittävästi. Lapsilla ja sosiaalityöntekijöillä</p>

services: a state-of-the-art review. <i>Child & Family Social Work</i> 20 (2), 129–138.			on kuitenkin eriäviä näkemyksiä lapsen osallisuuden sisällöstä ja laajuudesta.
Vis, Svein Arild & Thomas, Nigel (2009) <i>Beyond talking – children’s participation in Norwegian care and protection cases. European Journal of Social Work</i> 12 (2), 155–168.	Tutkia lasten osallisuutta päätöksentekoon. Kohdema: Norja	Menetelmä: Kyselylomake, jossa koulutusohjelmaan osallistuneilta sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin kysymyksiä Kohderyhmä: 16 sosiaalityöntekijää	Lapsen ja sosiaalityöntekijän keskustelu ei vielä kerro lapsen osallisuudesta. Lasten on tärkeä osallistua tapaamisiin. Lasten osallisuus kasvoi, jos he pääsivät osallistumaan useisiin tapaamisiin.
Winter, Karen (2009) <i>Relationships matter: the problems and prospects for social workers’ relationships with young children in care. Child & Family Social Work</i> 14 (4), 450–460.	Tutkia lasten ja sosiaalityöntekijöiden välisiä suhteita ja suhteisiin vaikuttavia tekijöitä. Kohdema: Iso-Britannia	Menetelmä: Tutkimuksessa toteutettiin 39 puolistrukturoitua haastattelua. Kohderyhmä: Lapset, lasten sosiaalityöntekijät ja lasten vanhemmat.	Lapsen ja sosiaalityöntekijän välille voi muodostua hyvä suhde organisaation rajoitteista huolimatta. Sosiaalityöntekijällä on iso merkitys suhteen muodostumiseen.
Woodman, Elise & Roche, Steven & McArthur, Morag & Moore, Tim (2018) <i>Child protection practitioners: Including children in decision making. Child & Family Social Work</i> 23 (3), 475–484.	Tutkia lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lapsen osallisuudesta päätöksentekoon. Tutkimuksessa keskitytään tapaukseen, jossa 5-vuotiaalla tytöllä on mustelmia ja tytön äiti kertoo perheväkivallasta. Kohdema: Australia	Tutkimusmenetelmä: Nettikysely Kohderyhmä: 467 lastensuojelun sosiaalityöntekijää	Lähes kaikki sosiaalityöntekijät puhuisivat lapsen kanssa, olisivat itsevarmoja tehdessään niin ja antaisivat painoarvoa lapsen näkökulmalle.

--	--	--	--